

DEMOGRAFİNİN GÖLGESİ ALTINDA RUSYA–KAZAKİSTAN İLİŞKİLERİ

Sinan OĞAN*

Having the largest Russian population outside of Russia, Kazakhstan had gone through a serious "ethnic nightmare" during the first years of its independence and has always had to take this considerable Russian population into account in its relations with Russia. Demography factor constitutes an important factor in Russian-Kazakh relations. On the other hand, after the dissolution of Soviet Union, the emergence of Kazakhstan as one of the four states with nuclear power and the presence of nuclear and military poligons and Baykonur Space Station which Russia uses within the Kazakh territories have brought the relations of two countries into a fragile situation. Kazakhstan displaying inclinations toward economic integration with Russia within the framework of Commonwealth of Independent States (CIS) also remains to be a focus of interest for the Western investors due to its rich energy resources.

Ünlü Rus yazarı ve muhalifi Soljenitsin, Sovyetler Birliği'nin dağılmaya yüz tuttuğu günlerde yayımladığı bir yazıda Sovyet yöneticilerine ve kamuoyuna ilginç bir teklifte bulunmuştu. Soljenitsin, Sovyetler Birliği'ni oluşturan 15 federe cumhuriyetten Baltıklar ve Kafkasya'nın üç ülkesi (Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan) ile Orta Asya'nın dört ülkesinin (Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan) ve Moldova'nın Rusya için bir külfet olduğunu ve Rusların bu yükten kurtulması gerektiğini belirtmişti. Bu gereksiz külfet altında ezilen Rusya silkinmeliydi ve geriye kalan Beyaz Rusya, Ukrayna ve Kazakistan'ı bir araya getirerek yeni bir birlik oluşturmalıydı.¹ Şüphesiz ki, Soljenitsin'in düşündüğü yeni yapılanmanın temeli, etnik yakınlıktı ve dayanağı "Slav Birliği" düşüncesiydi. Ancak bu birlik içerisinde yer verilen ve nüfusunun ancak yarısını Müslüman Kazakların oluşturduğu Kazakistan'ın durumu ayrıca ele alınması gereken bir konuydu. Zira, Soljenitsin'e göre 1936 yılına kadar

* ASAM Rusya Ukrayna Araştırmaları Masası, Kıdemli Araştırmacı.
E-posta: sogan@avsam.org

¹ Aleksandr İ. Soljenitsin, *Kak Nam Obustroit Rossiyu-Poslanie Soobrajeniya*, Patriot Yayınevi, Moskova 1991, ss. 4-6.

Avrasya Dosyası, Kazakistan-Kırgızistan Özel, Kış 2001-2002, Cilt: 7, Sayı: 4, s. 127-161.

Sovyetler Birliği içerisinde özerk bir cumhuriyet olan Kazakistan'ın² bugünkü geniş arazisi, Bolşevikler tarafından bu ülkeye akılsızca verilmişti ve bunun hiçbir tarihi temeli bulunmaktaydı. Kazakların ana yurtları, doğudan batıya Hazar Denizi'ne kadar uzanan güney vilâyetleriydi ve eğer Kazaklar bu birlikten ayrılmak isterlerse çoğunlukta oldukları bu bölgeleri alarak ayrılabilirlerdi.³

Daha bağımsızlığını kazanmadan ciddi bir bölünme tehdidi altına giren Kazakistan, Rusların bu iddialarını gerçekleştirebilecek nüfus ağırlıkları ve diğer baskı unsurlarından endişe duymaktaydı. Her ne kadar bu iddialar Rusya'nın resmî yetkilileri tarafından ifade edilmese de geniş Rus kitlelerinde ciddi yankılar bulmuştu. Ancak, Sovyetler Birliği'nin dağılması sırasında ortaya çıkan kargaşa ortamında bu türden istekler Kazakistan'ın da Rusya'ya karşı sürdürdüğü olumlu politikalar neticesinde ciddi çatışmalara dönüşmeden önlendi.

Bu sebeptendir ki, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Orta Asya Cumhuriyetleri içerisinde verdiği demeçlerde ve üçüncü ülkeler ile ilişkilerinde ihtiyatı elden bırakmamış; birçok konuda Rusya ile paralel politikalar oluşturmaya, Rusya'yı karşısına alacak kararlardan uzak kalmaya özen göstermiştir. Nazarbayev'in bu denge politikası Rusya'daki bazı çevrelerce Kazakistan'a karşı zaman zaman oynanmak istenen "Rus kartı"nı bir anlamda etkisizleştirmiştir.

Diğer cumhuriyetlerden farklı olarak Kazakistan, içerisinde barındırdığı büyük orandaki Rus nüfus ile Soljenitsin gibi Rus aydınları ve kendisi de Almatılı bir Rus olan Jirinovskiy gibi aşırı milliyetçi politikacıların ve bunların Kazakistan'daki yerel uzantılarının toprak iddialarının baskısından bir türlü kurtulamamış ve dış politikasını oluştururken daima bu faktörü (Rusya faktörünü) dikkate almak durumunda kalmıştır. Dolayısıyla, yukarıda bahsi geçen iddialardan da güç alan "demografi unsuru" on yıllık bağımsızlık sürecinde Kazakistan'ın Rusya ile ilişkilerinde her zaman "Demokles'in Kılıcı" gibi belirleyici unsur olma özelliğini sürdürmüştür.

Rus Dış Politikasında Orta Asya ve Kazakistan

Sovyetlerin dağılması ve Rusya'nın eski imparatorluk mirasını devralmasının ardından yeni Rusya kendisine bir yön belirleme

² Bolşevik Devrimi'nden sonra, Nisan 1918'de Türkistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti hakkında kararname ile Rusya Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı Türkistan Özerk Cumhuriyeti ve Ağustos 1920'de ise Rusya toprakları içerisinde bulunan Orenburg ve Batı Sibirya vilâyetlerinde Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu. 1925'te muhtar cumhuriyet olan Kazakistan, SSCB'nin son idâri yapılanması olan 1936 Anayasası ile Kazakistan SSC adıyla SSCB'yi oluşturan 15 federe cumhuriyetinden birisi oldu.

³ Aydın Yalçın, "Solzhenitsyn Tezi ve Yankıları", Yeni Forum Dergisi, Şubat 1991, ss. 26-29.

çabasına girişti. Bu dönemde Rus dış politikasında başlıca iki akım bulunmaktaydı; Atlantikçiler ve Avrasyacılar.⁴ Ancak, Rusya'da dönemin yöneticileri tercihlerini Batı'ya yönelme konusunda kullandılar. Bu yöneliş kat'î bir çerçeve ile sınırlandırılmamıştı ve zaten Batı'dan da yeterli destek görememişti. Bu sebeple Batı'ya doğru yapılan bu ilk hamle Rusya'da büyük bir hayal kırıklığı yaratarak başarısızlıkla sonuçlandı ve Batı yanlısı tutumu ile bilinen Dışişleri Bakanı Kozirev görevi bırakmak durumunda kaldı. 1996'da Yevgeniy Primakov'un bakanlığı devralmasıyla Rusya yeniden yakın çevresine yönelerek Avrasyacı bir tutum sergilemeye başladı.⁵ Yine bu dönemde Avrasyacılık eğilimleri ile beraber Rus dış politikasında askerî çevrelerin ağırlıklı rolü hissedilmeye başlamıştır. Doksanlı yılların ortalarından itibaren Rusya'da yakın çevre ve arka bahçe tartışmalarına konu olan Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri üzerinde Rusya'nın etkisi giderek artmaya başladı. Rusya, kendi arka bahçesinde yabancı güçler istememekteydi, ama bu ülkenin yapmak istedikleri ile imkânları arasında ters bir orantı söz konusuydu. Zira, Rusya, bu bölgeleri elinde tutacak ekonomik ve siyasî iradeye sahip değildi. Askerî irade ise karşısına her an Batı'yı çıkarabilirdi.

Sovyetlerin dağılmasından sonra Rusya'nın girdiği derin siyasî ve ekonomik kriz bu mirasın verdiği emperyal arzularla bağdaşamaz boyuttaydı. Orta Asya ve Güney Kafkasya'da Rusya'nın etkinliğini arttırma politikası kaçınılmaz olarak malî gücü gerektiriyordu. Ancak Rusya bu malî gücü karşılamaktan oldukça uzaktı. Bu dönemde Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsız dış politika girişimleri uluslararası arenanın iki baskın gücü Rusya ve ABD'nin bölgede nüfuz mücadelesine sebep oldu. ABD daha çok ekonomik gücü ile bölgeyi etkisi altına almaya çalışırken, Rusya bölgede aktif hâlde olan askerî gücüne güvenmekteydi. Bu sebeplerden dolayı Rusya, Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerin daha çok radikal İslâmî tehditten kaynaklanan güvenlik boyutunu ön plâna çıkarmaya çalıştı. Ancak Rus dış politikasındaki esas önemli değişiklik Putin ile geldi. Başlangıçta Avrasyacı tutumunu değişik araçlarla sürdüren Putin, 11 Eylül olaylarının ardından bir politika değişikliğine giderek Batı'yla bütünleşme kararı aldı. 11 Eylül sonrasında Rusya artık ABD ile Orta Asya'da rekabet eden değil, iş birliğine giden bir görünüm sergilemektedir.

⁴ Atlantikçiler, Rusya'nın Batı'ya yönelmesini; Avrasyacılar ise Rusya'nın Avrasya bölgesinde bir çekim gücü yaratacak kapasitede olduğunu, bu sebeple de Rusya'nın tek başına bir bölge gücü olması gerektiğini ileri sürmekteydiler.

⁵ Konstantin Siroejkin, "Politika Rossii v Tsentralnoy Azii Kazahstanskaya Perspektiva", *Kazahstan Spekr*, Sayı 2 (8), 1999, s. 76.

.....
 11 Eylül sonrasında
 Rusya artık ABD ile
 Orta Asya'da rekabet
 eden değil, iş birliğine
 giden bir görünüm
 sergilemektedir.

Rus dış politikasındaki değişiklikler ve yön verme çabaları Rusya'nın Orta Asya politikasını da derinden etkilemiştir. Avrasyacılık ile Batıcı politikalar arasında gidip gelen Rus dış politikasında yaşanan keskin virajlar ve askerî yönelimler, Rusya-Kazakistan ilişkilerine ve genelde Rusya'nın

Orta Asya politikalarına yön veren önemli etmenler olmuştur. Bağımsızlığın ilk yıllarında Rusya'daki milliyetçi çevrelerin yoğun çabalarıyla Rusya kaynaklı bir "etnik kâbus" yaşayan Kazakistan, Rusya ile ilişkilerinde Rus dış politikasının bu etmenlerini dikkate almak durumunda kalmıştır.

Rusya'nın Orta Asya politikasının tek bir yönü olmadığını ve ülkeler tek tek ele alındığında, Rus dış politikasının da bölge ülkelerine göre farklılık gösterdiği unutulmamalıdır.⁶ İdeolojiler üstü bir pragmatizmden yola çıkarak politikalar oluşturmaya çalışan Başkan Putin'in Rusya'da iktidara gelişi, Rusya-Kazakistan ilişkilerinde yeni bir dönemin sayfalarını açmıştır. Bu yeni dönemde Rus-Kazak ilişkileri enerji kaynaklı ekonomik bir temele oturtulmaya çalışılmış ve bu yeni politikalar ekonomik entegrasyon çabaları ile desteklenmiştir.

Bağımsızlık ve İlişkilerde Yeni Dönem

Kazakistan, içerisinde barındırdığı etnik Rusların ve komşu Rusya'dan yükselen ayrılıkçı seslerin gölgesinde, ciddi bir bağımsızlık mücadelesine girişmeden Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni durum üzerine 16 Aralık 1991'de bağımsızlığını ilân etmek durumunda kalmıştır. On yıl önce Nazarbayev tarafından imzalanan "Devlet Bağımsızlığı Hakkında" kanun ile bağımsızlığına kavuşan Kazakistan, 16 Aralık 2001'de bağımsızlığının 10. yıldönümü kutlamıştır.⁷

Kazakistan bağımsızlığını ilân ettikten sonra Baltık ülkeleri ve bazı Kafkas ülkelerinin aksine Rusya ile sıkı iş birliğine girmeyi tercih etmiştir. Rusya Federasyonu 17 Aralık 1991'de Kazakistan'ı tanıdığını açıklarken, Kazakistan da 20 Aralık'ta Rusya Federasyonu'nu tanımıştır. 25 Mayıs 1992'de iki ülke arasında "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. Kazakistan-Rusya ilişkileri 28-30 Mart 1994'te

⁶ Valentin Buşkov, İgor Majarov, Aleksandr Sobyenin, "Rossiya v Sredney Azii", *Nezavisimaya Gazeta*, 31 Ocak 2001.

⁷ Bulat Astanbayev, "Desyat Let Dostijeni" <http://www.GazetaSNG.ru>, 17 Aralık 2001.

Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in Moskova'yı ilk resmî ziyareti ve iki ülke ilişkilerini düzenleyen 23 anlaşmanın imzalanmasıyla yeni bir aşamaya girmiştir. Bu ziyaret sırasında imzalanan ekonomik iş birliği ve entegrasyon, vatandaşların statüsü, kimyasal silâhlar hakkındaki anlaşmalar ve Baykonur Uzay Üssü'nün statüsünü belirleyen anlaşmalarla ikili ilişkilerde önem kazanan temel noktalarda mutabakata varılmıştır.⁸

Kazakistan ve Rusya sınır komşusu olmalarının da sağladığı avantajlar sebebiyle 260'tan fazla ikili anlaşma ve bildiriye imza atmışlardır. Bu anlaşmalar içerisinde 6 Haziran 1998'de imzalanan "21. Yüzyıla Doğru Daimî Dostluk ve Mütteliklik Anlaşması" özel bir öneme sahiptir. Bunun yanı sıra; 2007 yılına kadar sürecek "Ekonomik İş Birliği Anlaşması", 1999-2007 yıllarını kapsayacak "Rusya'nın Sınır Bölgeleri ve Kazakistan İşbirliği Anlaşması", 20 Ocak 1995 tarihli "4 Nükleer Poligonu Kiralama Anlaşması", "Baykonur Uzay Üssü'nün Kullanımı Anlaşması", 28 Mart 1994 tarihli "Rusya Federasyonu ve Kazakistan Cumhuriyeti Konvansiyonu", "Rusya ile Kazakistan arasında Hazar Denizi'nde iş birliğini içeren 9 Ekim 2000 tarihli Deklârasyon", 9 Ekim 2000 tarihli "İnsanî Yardım Konusunda İş Birliğinin Geliştirilmesi Memorandumu" önemli anlaşmalar arasındadır.⁹ Ayrıca Kazakistan, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) çerçevesinde birçok kurumsal iş birliği anlaşmaları imzalamış ve Rusya ile bu çerçevede de sıkı iş birliği içerisine girmiştir.

Bağımsızlık sonrası Kazakistan-Rusya ilişkilerinin on yıllık süreci incelendiğinde ilişkilerin şu ana başlıklar etrafında şekillendiği görülmektedir:

- BDT ve diğer kurumsal çerçevede ilişkiler,
- Kazakistan'da yaşayan Rus nüfusu,
- Askerî konular ve güvenlik konuları,
- Nükleer silâhlar ve poligonlar,
- Baykonur uzay üssü,
- Ekonomik ve ticarî ilişkiler,
- Enerji kaynakları ve boru hatları güzergâhları,
- Hazar'ın statüsü çerçevesinde ilişkiler,

⁸ Umirserik Kasenov, "Osnovnie Itogi Vneşnepoliticeskoy Deyatelnosti Respubliki Kazahstan i eyo Prioritetnie Zadaçi", *Kazahstan i Mirovoe Soobşestvo*, N.1, 1994, ss. 19-20.

⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı BDT Ülkeleri Üçüncü Dairesi'nin web sayfası: www.mid.ru

BDT Çerçevesinde İlişkiler

1991 yılı Sovyetler Birliği tarihinde çok hızlı ve inanılmaz gelişmelerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Gorbaçov'un "glasnost (açıklık)" ve "perestroyka (yeniden yapılanma)" politikalarının Sovyetleri dağılma sürecine soktuğunun anlaşılmasıyla, Sovyet yöneticileri büyük bir panik içerisinde "imparatorluğu" kurtarma arayışına girmişlerdir. Tam bu sırada yıllarca "Gulag Takımadaları"nda sürgün hayatı yaşayan ve ardından Sovyet vatandaşlığından çıkarılan Soljenitsin'in bir süre önce Sovyet kamuoyuna sunduğu "Slav Birliği" teklifi hatırlanmıştır. Plân açıklığı; önce Slav cumhuriyetlerinin birliği sağlanacak ve ardından diğer cumhuriyetler Rusya'ya bir külfet getirmeyecek şekilde gevşek bağlarla bu birliğe dâhil edilerek "çağdaş sömürgecilik" uygulanacaktı.

Bu amaçla 8 Aralık 1991'de Sovyetler Birliği'nin üç Slav cumhuriyeti Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Beyaz Rusya liderleri (B. Yeltsin, L. Kravçuk ve S. Şuşkeviç) Beyaz Rusya'da "Belojevsкая Puşa"da bir araya gelerek Sovyetler Birliği'nin resmen dağıldığını ve bunun yerini alacak yeni bir birliğin "Bağımsız Devletler Topluluğu"nun kurulduğunu açıkladılar.¹⁰ Bu birliğe ilk tepki Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev'den geldi. Nazarbayev yaptığı açıklamada böyle bir birliğe karşı olmadığını, ancak bu birliğin etnik ve dinî temellere dayanmaması gerektiğini belirtti. Bunu takiben Orta Asya Cumhuriyetleri liderleri (N. Nazarbayev, A. Akayev, R. Nabyev, S. Niyazov ve İ. Kerimov) 12 Aralık'ta Aşkabat'ta bir araya gelerek bu topluluğu destekleyeceklerini bildirmişlerdir.¹¹ Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla gönülsüz de olsa kendilerini bir anda bağımsız olarak bulan Orta Asya ülkelerinin liderleri kurulan bu Slav birliğine katılma kararı aldılar. Baltıklar ve Gürcistan dışındaki eski Sovyet cumhuriyetleri Kazakistan'ın o zamanki başkenti Almatı'da toplandılar ve BDT'nin kuruluş bildirgesi olan "Almatı Deklârasyonu"nu imzalayarak BDT'yi kurduklarını ilân ettiler.¹² Böylece 16 Aralık 2001'de SSCB'nin artık fiilen varlığını sürdürmediği bir ortamda bağımsızlığını ilân eden Kazakistan, bağımsızlığın hemen ardından 21 Aralık 1991'de kurucu üye sıfatıyla Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'na girmiştir.

BDT her ne kadar Baltıklar dışındaki eski Sovyet Cumhuriyetleri tarafından kurulmuşsa da bu topluluğun kurulmasında ve bir kimlik

¹⁰ Bolat Sultanov, "Etapı Razvitiya Vneşney Politiki Respubliki Kazahstan", *Tsentralnaya Aziya i Kavkaz*, Sayı 2, 2001.

¹¹ E. B. Muhammedjanov, *Kazahstan: Mejdunarodniye Dogovori s Gosudarstvami Uçastnikami SNG*, Baspa Yayınevi, Alma Ata 1997, s. 4.

¹² "Alma-Atinskaya Deklaratsiya", Kazakistan Devlet Başkanlığı Web Sayfası, <http://www.president.kz>

yeniden kazanamayacağını ve etkin bir bölgesel güç olamayacağını farkındadır. Bu sebeple Kazakistan, Rusya için önemli bir stratejik algılama sahası olma mevcudiyetini sürdürmektedir. Dolayısıyla da bölgesel, fakat etkin bir güç olmak isteyen Rusya Federasyonu'nun jeostratejik rotası üzerinde Kazakistan en önemli mihenk taşı konumundadır.

Rus-Kazakistan İlişkilerinde Demografi Unsuru

Rusya dışında Rusların Orta Asya'da en çok yaşadığı ülke olan Kazakistan'da ülkenin etnik yapısı incelendiğinde Kazakistan-Rusya ilişkilerinde "demografi unsuru"nun ne denli hayati önem taşıdığı anlaşılacaktır. İkinci Dünya Savaşı sırasında muhtemel Alman işgaline karşın sanayi komplekslerinin doğu bölgelerine taşınması sonrasında bölgede yeni işyerlerinin açılması ile bölgeye başlayan Rus, Ukraynalı ve Beyaz Rus göçü daha sonra Kruşçev'in "bakir topraklar"ın tarıma açılması politikaları ile desteklenmiş ve hızlanan Rus göçü sebebiyle 1970'li yıllarda Kazaklar kendi ülkelerinde azınlık durumuna düşmüşlerdir. 1975-1988 yılları arasında bu şekilde devam eden süreçte bölgeye olan yıllık net göç miktarının 100 bin civarında olduğu hesaplanmaktadır.¹⁶

18. yüzyılda Kazakistan'a göç etmeye başlayan Rus nüfusu 1897'de 454.402 kişiden ibaretti. Ancak Çarlık Rusyası'nın Orta Asya'nın içlerine doğru başlayan akınlarının bütün bölgeyi tesiri altına almasıyla her geçen gün genişleyen Rus diasporası (Ukraynalılarla birlikte) 1911 yılında 1.543.138 kişiye ulaşmıştır.¹⁷ Kazakistan'da 1959'da 3.974.000 olan Rus nüfusu, 1979'da 5.991.000'e ve 1989'da da 6.228.000'e yükselmiştir.¹⁸ Rus nüfusu özellikle büyük şehirlerde ve ülkenin kuzey bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Rus nüfusunun bu artış dinamiği sonucunda 1979'da Kuzey Kazakistan eyaletindeki Müslüman nüfusun miktarı % 19.3'e gerilemiştir.¹⁹ Bağımsızlığın ilk yıllarında Rusya ile sınır olan bazı bölgelerde nüfusun % 85'ini Ruslar oluşturmuştur. Kazakların çoğunluk olarak yaşadığı bölgeler ise Kızıl Orda (% 90.7), Atırâu'dır (% 82.1). Diğer bölgelerde ise Kazakların oranı % 20 ile % 65 arasında değişmektedir. Kazakların bölgelere göre dengesiz dağılımı Kazak topraklarının Rus İmparatorluğu ve sonrasında Sovyetler Birliği'ne

¹⁶ Tamara Klimova, "Tendentsii Migratsionnih Protssessov Respublike Kazahstan", http://www.ca-c.org/online/2001/journal_rus/cac-03/20.klimru.shtml, 20 Mart 2001.

¹⁷ "Emigratsiya iz Kazahstana", www.zatulin.ru/intitute/sbornik/039/03.shtml, 3 Kasım 2001.

¹⁸ Valery Tishkov, "Russian Federation: Migrations and Migration Policy", *Migrations and New Diasporas in The Post-Soviet States*, Moskova, 1996, s. 14.

¹⁹ Alexandre Bennigsen, Enders Wimbush, *Muslims of the Soviet Empire*, Londra 1985, s. 68.

katılması, Kazakların topraklarından sürülmesi ve 1930'lu yıllarda Kazak nüfusunun yaklaşık yarısının öldüğü açlıklar neticesinde olmuştur.²⁰

1989 yılı başlarında Rusya dışındaki eski Sovyet cumhuriyetlerinde 25.3 milyon etnik Rus yaşamaktaydı. Bu rakam Rusya dâhil SSCB içerisinde yaşayan bütün Rus nüfusun % 17.4'ü oranındaydı.²¹ Rusya Devlet İstatistik Enstitüsü (Goskomstat Rossii) verilerine göre 1988-1998 yılları arasında eski Sovyet coğrafyasından Rusya'ya toplam 2 milyon 910 bin kişi göç etmiştir. Göçün en çok yaşandığı ülke 1.032.000 ile Kazakistan olmuştur.²² Kazakistan nüfusu 1989'da 16.199.154 kişi iken yaşanan göçlerle bu rakam, Ocak 2001'de 14.843.700 kişiye inmiştir.²³ Nüfusun bu şekilde azalmasında ülkede yaşanan Rus ve Slav nüfusunun göç etmesi etkili olmuştur. Zira Kazakistan'da 1989'da 6.062.019 kişiden ibaret olan Rus nüfus 1999'da 4.479.620'ye inmiş ve Rus nüfusu % 26.1 oranında azalmıştır.²⁴ Kazakistan'da yaşanan göçler ile beraber 1991-2001 yılları arasında nüfusun yaklaşık 2 milyon kişi azaldığı hesaplanmaktadır. Bu da toplam nüfusun % 11.3'üne karşılık gelmektedir. BDT ülkeleri içerisinde nüfus değişim grafiklerine bakıldığında en radikal nüfus değişikliğinin Kazakistan'da yaşandığı anlaşılmaktadır. Zira, 1989'da Kazaklar nüfusun sadece % 39.7'sini oluştururken nüfus oranında yaşanan artışlarla bu oran 1995'de % 46'ya ve 2001 yılı itibarıyla ise % 53.4'e ulaşmıştır.²⁵ İkinci Dünya Savaşı'nın en sıcak günlerinin yaşandığı 1944-45 yılları arasında Kazakistan bozkırlarına sürülen ve bir ara Kazakistan'da Alman muhtariyetini isteyen Alman nüfus ise büyük oranda Almanya'ya göç etmiştir. 1989 sayımına göre 985 bin olan Alman nüfusunun yaşanan göçlerden sonra 300 bin'e düştüğü hesaplanmaktadır.²⁶ 1989 yılı nüfus sayımlarında Kazakistan'da 130 ayrı etnik grup kaydedilmiştir.²⁷

²⁰ Saule Baycaun, "Kazakistan'da Kazak Unsurunun Etnik Yeri ve Etnik Sorunlar", *Stratejik Analiz*, Sayı 3, Temmuz 2000, s. 54.

²¹ Argumenti i Fakti, 6 Şubat 1994.

²² İrina Subbotina, "Demografiçeskie Perspektivi Russkoy Diaspori", *Diaspori*, Sayı 2-3, 1999, s. 118.

²³ Anatolii Topilin, "Sodrujestvo Nezavisimih Gosudarstv: Problemi i Vozmožnosti Sotsialno-Demografiçeskogo Razvitiya", http://www.ca-c.org/online/2001/journal_rus/cac-03/19.topru.shtml, 19 Mart 2001.

²⁴ *Natsionalny Sostav Naseleniya Respubliki Kazahstan*, Kazakistan İstatistik Ajansı, Almatı, 2000, s. 6.

²⁵ Anatolii Topilin, "Sodrujestvo Nezavisimih Gosudarstv: Problemi i Vozmožnosti Sotsialno-Demografiçeskogo Razvitiya", http://www.ca-c.org/online/2001/journal_rus/cac-03/19.topru.shtml, 19 Mart 2001.

²⁶ T. Jumasultanov, *Kazahstan Segodnya*, Almatı, 1999, ss. 13-14.

²⁷ Tamara Klimova, "Tendentsii Migratsionnih Protsessov v Respublike Kazahstan", http://www.ca-c.org/online/2001/journal_rus/cac-03/20.klimru.shtml, 20 Mart 2001; Diğer etnik azınlıklar: Ukraynalılar, Beyaz Ruslar; Almanlar; Koreliler, Özbekler, Türkmenler, Tatarlar, Ahıska Türkleri, Azerbaycanlılar, Uygurlar, Kürtler, Dunganlar v.s., Ayrıca ülkede çeşitli dini azınlıklar da bulunmaktadır. Bunlar: Ortodoks Hristiyanlar, Lüteranlar, Budistler, Krişnaitler, v.b.

Kazakistan'daki Rus nüfusu sebebiyle Rusya-Kazakistan ilişkileri Rusya'nın diğer Orta Asya Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerinden daha farklı bir boyuttadır. Rusya'nın Orta Asya Cumhuriyetleri içerisinde nüfus ve de nüfuz olarak en etkili olduğu ülke olan Kazakistan, eski Sovyet Cumhuriyetleri içerisinde cumhuriyete adını veren etnik grubun çoğunluğu oluşturmaması açısından tek farklı örnektir.²⁸

Bu çerçevede, Kazak Hükümeti'nin bu sorunun ülke sınırları içerisinde çözülmesine ilişkin üç boyutlu bir siyaset izlediği söylenebilir. İlk olarak, Rus siyasi elitlerinin Kazaklarla yer değiştirmesi, ikinci olarak bir nüfus politikasının izlenmesi ve üçüncü olarak Kazak dili ve kültürünün popüler hâle getirilmesi.²⁹ Kazakistan yönetimi, uyguladığı akıllı denge politikaları ile on yıl içerisinde oldukça başarılı mesafeler katetmiştir. Diğer yandan Kazakistan'daki Rus diasporasının ve Rusya'nın baskısına rağmen Kazakistan, çifte vatandaşlık isteklerine, Rusça'ya devlet dili statüsü verilmesi çabalarına ve ülkedeki Rus-Slav azınlığa kültürel otonomi verilmesi isteklerine direnerek; bu konuda taviz vermeyeceğini ve ilerde muhtemel yaşanabilecek ayrılıkçı sürece karşı müsamaha göstermeyeceğini açıkça ortaya koymuştur. Bu açılarından bakıldığında Nazarbayev'in politikaları oldukça başarılı olmuştur.

Kazakistan Parlamentosu'nun 6 Temmuz 1994'te aldığı bir kararla başkentin Almatı'dan Astana'ya (Akmola) taşınması³⁰ da aslında parçalanma korkusundan kaynaklanan bu politikanın bir parçasıdır. Zira, Astana'nın bulunduğu Kuzey Kazakistan'da Ruslar önemli nüfus yoğunluğuna sahiptirler. Başkentin kuzeye taşınması ile zaman içerisinde bu bölgedeki nüfus kompozisyonunun Kazakların lehine gelişmesi beklenmektedir.³¹

Rus nüfusu hem nicelik ve hem de nitelik olarak Kazakistan'daki etnik gruplar arasındaki ilişkileri yönlendiren en belirleyici unsur konumundadır. Rus-Kazak etnik ilişkileri gibi bağımsızlık sonrası Rusya-Kazakistan ilişkileri de Kazak ulusçuluğunun çıkış noktasını oluşturmaktadır. Ancak, devlet eliyle uygulanan Kazaklaştırma politikasının yanı sıra bazı muhalif hareket ve partilerin dayandığı bağımsız ve

²⁸ Diğer bütün cumhuriyetlerde dominant olan halklar bu ülkelere isimlerini veren etnik gruplardan oluşmaktadır. Türkmenistan'da Türkmenler, Ermenistan'da Ermeniler, Rusya'da Ruslar vs. hep bu ülkelerin başat halklarıdır. Ama Kazaklar özellikle de bağımsızlığın ilk yıllarında kendi ülkelerinde neredeyse kendisi gibi dominant konumda olan etnik Rus nüfusu ile ciddi bir mücadeleye girişmek durumundaydı.

²⁹ Cihangir Gürkan Şen, "Rusya Orta Asya'ya Geri mi Dönüyor", *Stratejik Analiz*, Cilt 1, Sayı 2, Haziran 2000, s. 5.

³⁰ *TİKA Kazakistan Ülke Raporu*, Ankara, 1996, s. 19.

³¹ [http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+kz0025\)](http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+kz0025)).

radikal milliyetçi plâformların varlığı da Kazak ulusçuluğunun diğer bir yüzünü oluşturmaktadır. Gerek resmî Kazaklaştırma politikası ve gerekse de toplum içinde örgütlenen Kazak ulusçu hareketlerinin Rus nüfus içinde yarattığı tepkiler Kazakistan'daki en temel etnik gerilim noktasına işaret etmektedir.³²

Kazakistan, komşu ülkelerde bulunan Kazakların ana yurtlarına dönmesi için çeşitli teşvik edici tedbirler uygulamaktadır. Bu teşviklerin de etkisiyle Sovyetlerin dağılmasından sonra diğer cumhuriyetlerden farklı olarak Kazakistan dışında yaşayan Kazaklar kendi ülkelerine göç etmeye başlamışlardır. Kazakistan dışında, Özbekistan'dan (1.5 milyon) sonra Kazakların en çok yaşadığı ülke olan Rusya'da bütün bu göçlere rağmen hâlen 740 bin Kazak yaşamaktadır. Bağımsızlığını kazanmasından sonra yurt dışında yaşayan Kazakların 200 binden fazlası Kazakistan'a dönmüştür.³³

Kazakistan'daki Rus nüfusunun bu ülkeyi terk etmeye başlaması Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla aynı tarihlere denk gelmektedir. Başlangıçta yavaş seyreden göç, 1994'te 400 binle en üst sınıra ulaşmıştır. Ancak bu göçün dinamiği zaman içerisinde erimeye yüz tutmuştur. Kazakistan'ın siyasî olarak istikrarlı konuma gelmesi ve ekonomik olarak önemli mesafeler katetmesi ve diğer yandan yapılan yatırımlarla gelecek vaat etmesi Slav nüfusun göçünün azalmasında önemli etkenleri oluşturmuştur. Göç etmekten vazgeçen Ruslar, Kazakistan'da kendileri için bir gelecek arayışına girişmişlerdir. İlginç olan nokta, Kazakistan'daki Rusların diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinden farklı olarak Kazakistan'ı ve yaşadıkları bu toprakları kendi vatanları olarak görmeleridir. Rusya'daki bazı Rus siyasî elitlerinin Kuzey Kazakistan'ı "Güney Rusya" diye tabir etmeleri bu noktada Kazak Slavlarının yurt fikirleriyle örtüşmektedir. Kazakistan'dan giden Rusların bu göçlerinin altında yatan temel sebep ise bir tercihten ziyade ekonomik kaygılar ve gelecek endişesidir. Göç olgusunun bir başka yönü daha bulunmaktadır. Zira özellikle de Kazakistan gibi Müslüman kimliğe sahip olan eski Sovyet cumhuriyetlerinde yaşayan Rus azınlığı yıllardır bu topraklarda Müslüman nüfusla beraber yaşamış ve yerel şartlara bir nevi uyum sağlamışlardır. Ancak şimdi Rusya içlerine yapılan bu umut yolculuğu sırasında göç eden Ruslar uyum güçlüğü çekmekte ve hatta bir kısmı geri dönmektedir. Diğer yandan Rusya'daki Rusların da göçmen Rusları kabullenme noktasında da sorunlar yaşadığı bilinmektedir.

³² Günay Göksu Özdoğan, "Sovyetler Birliği'nden Bağımsız Cumhuriyetler'e: Uluslaşmanın Dinamikleri" Büşra E. Behar v.d. Bağımsızlığın İlk Yılları, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994, ss. 50-51.

³³ www.refugees.org/world/countryrpt/scasia/kazakhstan.htm, 4 Ocak 2001.

Kazakistan'dan göçün çeşitli nedenleri bulunmaktadır. 1998'de Brif Ajansı'nın yapmış olduğu bir kamuoyu araştırmasında ülkeden göçün nedenleri şu şekilde sıralanmıştır. Slav nüfusun % 64.1'i işsizlik, % 61.9'u yaşam standardının düşük olması, % 42.6'sı ücretlerin düşük olması, % 36.9'u gelecek endişesi, % 32.6'sı tarihsel vatanlarında yaşama isteği, % 30.9'u akrabaları ile beraber yaşama isteği, % 27.4'ü çocukları için gelecek temini, % 18.5'i eğitim almadaki güçlükler ve sadece % 16'sı ise dil farklılığı sorunları yüzünden ülkeyi terk etmek istediklerini bildirmişlerdir.³⁴ Görüldüğü üzere Kazakistan'daki göçün çok farklı dinamikleri bulunmaktadır. Aslında bu ülkedeki göçler de diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinden yapılan göçlerle benzer özellikler taşımaktadır.

Her ne kadar ülkedeki Rus nüfusun göç ettirilmesi istenilen bir netice olsa da, bu husus bir takım sakıncaları da içerisinde barındırmaktadır. Ülkede yaşayan etnik Rusların Rusya'ya göç etmesi Kazakistan'ın nüfus dengesi açısından olumlu bir göstergesi teşkil etse de göçün hızlanması durumunda ülke ekonomisinde kilit role sahip kalifiye eleman sıkıntısıyla karşılaşabileceği de unutulmamalıdır. Bu açıdan Kazak yönetimi her zaman dengeli ve plânlı bir göçten yana olmuştur.

Kazakistan'da bağımsızlığın ardından örtülü olarak sürdürülen "Kazaklaştırma" siyaseti diğer bir ifade ile hâkim Kazak yönetimince uygulanan "devlet milliyetçiliği" zaman zaman Rusya'nın tepkisiyle karşılaşmaktadır. Kazaklaştırma politikası sadece büyük komşu Rusya'nın tepkisini çekmekle kalmamakta, aynı zamanda içerideki etnik Rusların daha örgütlü hareket etmesine sebep olmaktadır. Nazarbayev yönetimi ülkede "etnik kimliklerin siyasallaşmasını" önlemeye çalışmaktadır. Zira kuzeydeki Rus çoğunluğun Kazakistan'dan ayrılıp Rusya'yla birleşebileceği korkusu, Nazarbayev için sürekli bir kaygı nedenidir.³⁵ Kazakistan'da uygulanan etnik politikalar her iki toplumun da milliyetçi unsurları tarafından tepki ile karşılanmaktadır. Milliyetçi Kazaklar Nazarbayev'in uyguladığı Kazaklaştırma politikasını yetersiz bulurken, Rus milliyetçi kesimleri Kazakistan'daki Rus politik ve kültürel varlığının tehlikede olduğunu düşünmektedirler. Zira bölgede Kazak nüfusunun artması aynı zamanda kuzeyin meskûn Rus nüfusu arasındaki milliyetçilik duygularının da kabarmasına sebep olmaktadır.

³⁴ BRİF Sosyal ve Pazarlama Araştırmaları, "Milletlerarası İlişkiler Araştırmaları", Temmuz-Ağustos 1998.

³⁵ Ahmed Raşid, *Orta Asya'nın Dirilişi: İslâm mı, Milliyetçilik mi?*, Cep Kitapları, İstanbul, 1995

"Rus Altay Otonom Bölgesi"ni kurma girişimleri iki ülke ilişkilerini gerginleştirmiştir. Nazarbayev'in Çeçenistan ile ilgili açıklaması Rusya Federasyonu'nu daha dikkatli adımlar atmaya yöneltmiştir. Ancak bu dikkat "şimdilik" kaydını taşımaktadır. Rusya-Kazakistan ilişkileri her zaman Rusların "Güney Rusya" olarak isimlendirdikleri Kuzey Kazakistan'daki "Rus kartı"nın gölgesinde olacaktır.

Rusya, Kazakistan'ın "yumuşak karnı"nın farkında olduğunu her fırsatta Kazak yöneticilere hatırlatma gereği duymaktadır. Rusya'da çeşitli politikacıların yanı sıra çeşitli sivil toplum kuruluşları⁴⁰ tarafından zaman zaman açıklamalar yapılarak Kazakistan'ın bu ülkede yaşayan Rus nüfusa ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapıldığını ve Rus azınlığın haklarına saygı gösterilerek işkence iddialarına son verilmesi istenmektedir. Halbuki Türkmenistan ve Özbekistan demokrasiye geçiş konusunda Kazakistan'ın hayli gerisindedir ve bu ülkelere kayda değer bir eleştiri gelmemiştir.

İkili İlişkilerde Rus Dili Unsuru

Kazakistan, Rusya Federasyonu dışında Rusçanın en çok konuşulduğu ülkedir. Kazakistan'da sürdürülen millileştirme politikası sonucunda 11 Haziran 1997'de Nazarbayev tarafından imzalanan "Kazakistan Devleti'nin Dili Hakkında" ki kanun ile "Kazakça" ülkede resmî dil olmuştur. Ayrıca bu husus Kazakistan'ın anayasasında da yer alarak anayasal güvence altına alınmıştır. Anayasa'nın 7. maddesinde "Kazakistan Cumhuriyeti'nin devlet dili Kazak dili denilmiştir."⁴¹ Ancak ülkedeki resmî dilin Kazakça olmasına rağmen Rus dili de Kazakça gibi ülkedeki devlet organlarında, resmî kurumlarda ve yerel yazışmalarda Kazakça ile eşit statüde kullanılmaktadır. Diğer yandan Rusça ülkede bilim ve eğitimde ağırlıklı olarak kullanılma özelliğini sürdürmektedir.

Kazakistan'ın etnik mensubiyeti dikkate alınmadığı takdirde nüfusun Rusçayı tercih etme ve konuşma oranı da oldukça yüksektedir. Kazakistan resmî istatistik rakamlarına göre ülkede tek bir dili kullanma oranı Ruslar içerisinde % 83.9 iken bu oran Kazaklar arasında % 25.2 seviyesindedir. Yine Rusça ve Kazakça'yı beraber kullanma oranı Kazaklar arasında % 74 iken bu oran Rus nüfusu içerisinde % 16.1'de kalmaktadır.⁴² İstatistiklerden de anlaşılacağı üzere Kazakistan dil birliğinden uzaktır. Bağımsızlığın ilân edilmesinden bu yana on yıl

⁴⁰ Bu kuruluşlar arasında bazı milliyetçi partilerin yanı sıra; çeşitli göçmen kuruluşları, Subaylar Birliği, Ortodoks Vatandaşlar Birliği, İnsan Hakları Komitesi gibi sivil toplum örgütlerini saymak mümkündür.

⁴¹ <http://www.president.kz>.

⁴² *Natsiyonalnyy Sostav Naseleniya Respubliki Kazahstan*, Kazakistan İstatistik Ajansı, Almatı, C. 2, 2000, s. 6

geçmiş ve nüfusun göç dinamiğinin azalarak belirli bir istikrara kavuşmuş olmasına rağmen, ülkedeki Slav nüfusun Kazakça öğrenmedeki isteksizliği halen devam etmektedir. Kazakların yaklaşık % 75'inin Rusçayı öğrenmesine ve kullanmasına rağmen, Slav nüfusun Kazakça öğrenme konusundaki isteksizlikleri Kazakistan'ın üniter bir devlet olma şansını zayıflatmaktadır.

Ülkede Rus nüfusun yaklaşık % 32'lik oranına rağmen, okulların % 46'sı hâlen Rusça eğitim yapmaktadır. Kazakistan Parlâmentosu'nda ise her iki dil de kullanılmaktadır.⁴³ Kazak nüfusun neredeyse yarısının konuştuğu dil olan Rusça ise milletlerarası iletişim dili (*yazık mejnat-sionalnogo obşeniya*) niteliğindedir.⁴⁴

Rusya, Kazakistan'da ve diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinde Rus dilinin yaygın olarak kullanılması ve Rusçaya Kırgızistan'da olduğu gibi "devlet dili" statüsünün verilmesi için çaba harcamaktadır.⁴⁵ Nitekim eski Sovyet coğrafyasında Rusçanın kullanılmasının Rusya için taşıdığı öneminin anlaşılması için 10 Ocak 2000'de yayınlanan Rusya Federasyonu Millî Güvenlik Konsepti'ne bakmak yeterlidir. Bu konseptte "Çok uluslu Rusya Federasyonu'nun bütün halklarının manevî bütünlüğünü sağlayan bir faktör ve BDT üyesi ülkelerinin halkları arasında bir iletişim vasıtası olarak Rus dilinin rolünü muhafaza etmeden toplumun manevî yenilenmesi mümkün değildir" denmektedir.⁴⁶ Aslında bu konu bölgesel boyutta incelendiğinde Rusya Federasyonu dışında Rus dilinin bir iletişim dili (bazen de Kırgızistan örneğinde olduğu gibi devlet dili) olarak kullanılması ve Rusya Federasyonu Millî Güvenlik Konsepti'ne girmesi Rusya'nın, yakın çevresinde bir baskı ve entegrasyon aracı olarak "dil" unsurunu nasıl kullandığını göstermektedir.⁴⁷

Rusya Federasyonu Kazakistan'daki Rus nüfusu ile olan tarihî ve sosyo-kültürel bağlarını güçlendirmek için önemli girişimlerde bulunmaktadır. Bir yandan Kırgızistan örneğinde olduğu gibi Rusçanın bu

⁴³ "Status Russkogo Yazıka v SNG", www.strana.ru, 24 Aralık 2001.

⁴⁴ Rusko yazıçnıy- "Rus dilli" halklar olarak da tabir edilen Kazak vatandaşları arasında başta Ruslar ve diğer Slav gruplar olmak üzere diğer etnik kimliklere mensup Kazakistan vatandaşları ve bir kısım Kazaklar Rusça konuşmaktadırlar.

⁴⁵ Bu konudaki tartışmaların en yoğun yaşandığı ülkelerden birisi de Moldova'dır.

⁴⁶ "Konsepsiya Natsionalnoy Bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii", Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Web Sitesi, www.mid.ru

⁴⁷ Aslında bir iletişim ve entegrasyon aracı olarak dilin ne denli önem arzettiğinin anlaşılması için aynı dil kökenine sahip olduğumuz Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk etnik kökenine mensup ülkelerin Rusya ve Türkiye ile ilişkilerini "dil" ve "iletişim" çerçevesinde incelemek gelecek plânlamada birçok konuda bize ipuçları verecektir. Tabiatıyla bu ayrı bir çalışmanın konusu olabilecektir.

Kazakların ünlü yazarı Olcas Süleymenov önderliğinde daha Sovyetler Birliği dağılmadan önce 29 Şubat 1989'da kurulan ve anti-nükleer ve kimyasal silâhlar karşıtı olan "Nevada-Semey" hareketi, çevreye verdiği zararları sebebiyle "Semipalatinskiy" ve diğer poligonların kapatılmasını istemiş; bunun için protesto gösterileri yapılmıştır.⁵⁰ Bu gösteriler her geçen gün artmış ve Kazak milliyetçilik hareketlerine dönüşmüştür. Artan baskılar sebebiyle Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev 29 Ağustos 1991'de "Semipalatinskiy" poligonunun kapatılmasına karar vermiştir.⁵¹ Zira bölgede yaşayan halk yıllardır bu poligonlarda kullanılan nükleer ve kimyasal silâhlar sebebiyle çeşitli hastalıklara yakalanmakta ve büyük acılar çekmekteydi. "Semipalatinskiy" poligonunda bulunan nükleer silâhların son partisinin de 21 Nisan 1995'de Rusya'ya taşınması ile bu ülke sahip olduğu bütün nükleer silâhlarını Rusya'ya devretmiştir.⁵²

Kazakistan Rusya'ya, savunma ilişkileri açısından diğer BDT üyesi ülkeleri ile kıyaslanamayacak derecede bağımlıdır. Rusya, Kazakistan topraklarında Baykonur Uzay Üssü'nü ve dört tane askerî poligonu kullanmaktadır. Ayrıca Kazakistan savunma sanayiine ait 13 tesisin ürünlerinin % 70'i Rusya için üretilmektedir.⁵³ Bu açıdan 10 Ocak 2000'de yayınlanan Rusya Federasyonu Milli Güvenlik Konsepti'nde, başta Kazakistan olmak üzere eski Sovyet cumhuriyetleri ile ilişkilerin geliştirilmesinin önemine değinilmiştir. Konseptte "Rusya Federasyonu askerî güvenliğinin sağlanmasında ana stratejik görevlerden birisi olarak BDT üyesi ülkeler ile etkin iş birliğinin temin edilmesi" gösterilmiştir.⁵⁴

Sovyet askerî mirasının paylaşılması sonucunda Kazakistan'ın eski Sovyet cumhuriyetleri içerisinde Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya ile beraber nükleer silâhlara sahip olan dört cumhuriyetten birisi olması, bağımsızlığın ilk yıllarında Rus-Kazak ilişkilerinin önemini ortaya koymaktadır. Bağımsızlığını kazanmasıyla beraber ülkesini nükleer silâhlardan arındıracağını açıklayan Nazarbayev yönetimi belirsizlik ortamında bu silâhların tehlikeli ellere geçmesinden endişe eden ve diğer yandan da bölgede kendisi dışında nükleer bir güç istemeyen Rusya'nın baskısı ve ABD'nin de buna desteği sonucunda 30 Aralık

⁵⁰ Vistupleniya Prezidenta Respubliki Kazahstan N. Nazarbayeva na Mejdunarodnoy Konferentsii 'XXI vek-nastreçu miru, svobodnumu ot yadernogo orujija' Almatı, 29 Ağustos 2001.

⁵¹ http://www.mfa.kz/mfa/index.php3?parent_id=1001318162&lang=rus.

⁵² Baydilov E, Baydilov D, "Mejdunarodnaya Bezopasnost i Zoni, Svobodnie ot Yadernogo Orujija", *Kazahstan Spekr*, S. 1 (7), 1999, s. 50.

⁵³ Yerlan Aben, 'Kazahstansko-Rossiyskiye Otnoşeniya: Faktori "Za" i "Protiv"', *Tsentralnaya Aziya i Kavkaz*, No. 9, 2000.

⁵⁴ "Konseptsiya Natsionalnoy Bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii", Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Web Sitesi, www.mid.ru

1991’de Rusya Federasyonu, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan arasında “Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Anlaşması” imzalanmıştır.⁵⁵ Nazarbayev 17-23 Mayıs 1992’de ABD’ye yaptığı ziyaret sırasında ülkesinin “Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleme Anlaşması”nı imzalayacağını açıklamıştır.⁵⁶ Bu arada 23 Mayıs 1992’de Kazakistan, Beyaz Rusya ve Ukrayna temsilcileri Lisbon’da bir araya gelerek START I Anlaşması ile ilgili olarak özel bir protokol imzaladılar.⁵⁷ START I Anlaşması’nın 13 Aralık 1993’te Kazakistan Parlamentosu tarafından onaylanmasıyla⁵⁸ nükleer güce sahip tek Türk Cumhuriyeti olan Kazakistan bu hakkından feragat etmiş ancak sahip olduğu nükleer füze başlıklarının Rusya’ya devredilmesi karşılığında hiçbir şey elde edememiştir.

Kazakistan-Rusya askeri ilişkilerinin diğer bir önemli kısmını “Kolektif Güvenlik Anlaşması” oluşturmaktadır. Mayıs 1992’de Özbekistan’ın başkenti Taşkent’te imzalanan ve Kazakistan’ın da iştirak ettiği bu anlaşmada, taraflardan herhangi birisine karşı bir saldırı gerçekleştiği takdirde, diğer taraflar askeri güç de dâhil olmak üzere, saldırıya maruz kalan tarafa destek verecekleri hususlarını güvence altına alınmıştır. 1995’te yenilenen Kolektif Güvenlik Anlaşması ile daha çok dış tehditlere karşı bir korunma sağlanması amaçlanmıştır.⁵⁹ Bununla beraber, Kazakistan ve diğer Orta Asya devletleri başlangıçtan beri kendilerine karşı dışarıdan gelebilecek bir tehditten çok, olası iç çatışmalardan endişe duymuşlardır. Diğer yandan Rusya da bu ülkeler için şimdi olmasa bile gelecekte bir tehdit oluşturma riski taşımaktadır. Türkmenistan dışındaki diğer Orta Asya cumhuriyetleri ve Kazakistan, Sovyetler zamanında çizilen idarî sınırların sorun oluşturabileceği kaygısıyla, Ağustos 1993’te Rusya ile “Sınırların Dokunulmazlığına Dair Deklârasyon” imzalamışlardır. Bölgede artan radikal dinci akımlar Orta Asya ülkeleri arasında yeni bir güvenlik örgütlenmesi ihtiyacını ortaya çıkarınca 21 Nisan 2000’de Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan liderleri “Terörizme Karşı İşbirliği Anlaşması”nı imzalamışlardır. Nazarbayev bu anlaşmayı “Orta Asya Güvenlik Birliği” şeklinde isimlendirmiştir.⁶⁰

⁵⁵ Çen Kun Fu, *Geopolitika Kazahstana: Mejdu Proşlim i Buduşim*, Almatı, Jetjargı, 1999, s. 354

⁵⁶ Murat T. Laumulın, “Kazahstan i Zapad: Retrospektiva Otneşeniy v 1990”, *Tsentralnaya Aziya i Kavkaz*, N.2 (8), 2000.

⁵⁷ Mikhail Aleksandrov, *Uneasy Alliance: Relations Between Russia and Kazakhstan in the Post-Soviet Era, 1992-1997*, Greenwood Press, Londra, 1999, s. 79.

⁵⁸ Umirserik Kasenov, “Osnovnie İtogi Vneşnepolitičeskoj Deyotelnosti Respubliki Kazahstan i yeyo Prioritetnie Zadaçı” *Kazaxstan i Mirovye Soobşestvo*, Sayı 1, 1994, s. 16.

⁵⁹ Umirserik T. Kasenov, *Bezopasnost Tsentralnoy Azii: Natsionalnie, Regionalnie i Globalnie Problemi*, Almatı, 1998, 23.

⁶⁰ Maryam Arunova, “Rossiya i Gosudarstva Tsentralnoy Azii: Sotrudniçestvo v Sfere Bezopasnosti”, *Tsentralnaya Aziya i Kavkaz*, Sayı. 2 (14), 2001.

Kazakistan'ın güvenlik endişelerinden dolayı Rusya ile beraber iş birliği yaptığı bir diğer bölgesel iş birliği örgütü, 26 Nisan 1996'da Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımı ile oluşturulan Şanghay Forumu'dur. "Sınır Bölgelerindeki Askerî Alanlarda Güvenliği Güçlendirmeye İlişkin Anlaşma"⁶¹ esasında kurulan ve daha sonra da Özbekistan'ın da katılımıyla genişleyen forum 11 Eylül saldırılarından sonra bölgede radikal İslâmî tehditlerin azalması ile eski önemini yitirmiştir. 7 Ocak 2002'de Şanghay'da toplanan Örgütün Dışişleri Bakanlarının "bölgesel terörizm" konulu son toplantısının sönük geçmesi ve uluslararası düzeyde gerekli ilgiyi göremeyişi büyük umutlar bağlanan bu örgütün geleceğinin fazla parlak olamayacağını bir kez daha göstermiştir.⁶²

Kazakistan bağımsızlığının hemen ertesinde ortaya koyduğu "Askerî Doktrin"ini üç parçaya bölmüştü. Bunlar; BDT güvenlik şemsiyesinin desteklenmesine ek olarak Çin, ABD, Türkiye ve Almanya ile ilişkilerin geliştirilmesi, anti-nükleer kampa katılım ve Silâhlı Kuvvetlerin tamamıyla savunma amaçlı tesisidir. Nazarbayev'in Ocak 2000'deki "ülkenin yeni yüzyılda istikrarı ve güvenliği" başlıklı konuşmasında sosyal, etnik, klân, ırk ve din temelli ayrımcılıklara ağır cezalar getirileceği belirtilmekteydi. Bunun hemen ardından Kazakistan Millî Güvenlik Konseyi yeni Millî Askerî Doktrini Şubat 2000'de kabul ederek terörizm ve dinî aşırılığı tehdit algulamalarının birinci sırasına yerleştirmiştir.⁶³

Aynı zamanda bir kıyı ülkesi olan Kazakistan, Hazar'da coğrafi olarak en büyük paya sahiptir. SSCB'nin dağılmasının ardından Hazar'daki Sovyet askerî mirasından kendi rızasıyla feragat etmesi sebebiyle fazla bir askerî güce sahip değildi. Ancak Hazar'da gerginleşen ortamda özellikle Rusya ve Türkiye'den aldığı hücumbotlarla bir deniz filosu oluşturmaya çalışmaktadır. 1997'de Sınır Muhafız Gücü oluşturan Kazakistan 1998'de ise "Bars" ismi verilen özel bir deniz muhafız birliği kurmuştur.⁶⁴ Kazakistan, Rusya ve Ukrayna'dan çeşitli silâhların alınması amacıyla görüşmeler yapmakta, diğer yandan Türkiye ve ABD ile iş birliği yaparak askerî gücünü artırmayı hedeflemektedir.⁶⁵

⁶¹ Vitalii Hlyupin, *Geopolitiçeskiy Treugolnik: Kazahstan-Kitay-Rossiya Proşloe i Nastoyşee Pograniçnoy Porblemi*, 1999, s. 41; Mehmet Erol, "Avrasya'da Güç Mücadelesi: Şanghay Beşlisi Ya da Mahşerin Beş Atlısı", *Stratejik Analiz*, Sayı 14, Haziran 2001, ss. 68-74.

⁶² "Rossiya Boretsya za Vliyanie v Azii", <http://news.bbc.co.uk/hi/russian/news/default.stm>, 9 Ocak 2002.

⁶³ Hasan Ali Karasar, "Bağımsızlıklar Sonrası Türkistan'da Rus Siyaseti" *Avrasya Dosyası*, Rusya Özel Sayısı, Cilt 38, Sayı 4, s. 238.

⁶⁴ *Agenstvo Kazakh Press*, 28 Ağustos 2001.

⁶⁵ Vladimir Muhin, "Kazahstan Formiruet Voенno-Morskіe Sili", *Nezavisimaya Gazeta*, 7 Ağustos 2000.

Kazakistan, bir yandan silâhlı kuvvetlerini güçlendirmeye çalışırken, diğer yandan orduda mevcut Rus (Slav) kökenli asker ve subay kitlesinin ileride kendisine sorun yaratmaması için hızlı bir Kazaklaştırma politikasına girişmiştir. Ancak Sovyetler Birliği zamanında temeli atılan orduda Slav etnik unsurunun çoğunlukta olması Kazakistan'ın aşması gereken en önemli handikapların başında gelmektedir.⁶⁶

Orta Asya ülkeleri Rusya olmadan Orta Asya'nın güvenlik sisteminin kurulamayacağına, Rusya ise kendi güvenlik sisteminin Orta Asya'sız mümkün olamayacağına farkındadır. Rusya, Kazakistan ile olan uzun karasal sınırı sebebiyle bu ülkenin diğer Orta Asya devletlerinden farklı olarak ABD ile askerî iş birliğine tahammül edemeyeceği tek ülkedir. Zira Kazakistan, Rusya'nın savunma sisteminin önemli bir parçası durumundadır ve Rusya Federasyonu savunma sistemi ancak Kazakistan ile beraber bir anlam ifade etmektedir. Bu sebeptendir ki, Özbekistan, Kırgızistan ve hatta Tacikistan bile ABD ile ikili "üs" görüşmelerine girişirken, Kazakistan bu konuda daha pasif bir tutum sergilemek durumunda kalmıştır. Her ne kadar Kazak yetkililer ABD ile her türlü iş birliğini geliştireceklerini ilân etseler de reelpolitik şimdilik Kazakistan-ABD askerî iş birliğinin sınırlarının Rusya tarafından çizilmesine sebep olmaktadır.

Diğer yandan Orta Asya devletlerine liderlik etme yetenekleri açısından Kazakistan, bu konuda oldukça istekli olan Özbekistan'a önemli bir rakip konumundadır. Ancak bu rekabette önemli bir faktör olma özelliği taşıyan Kremlin'i yanına alma yetenekleri açısından Astana'nın şansı Taşkent'e göre çok daha fazladır.

Kazakistan'a Rusya tarafından verilen önemin bir diğer sebebi de sahip olduğu zengin uranyum kaynaklarıdır. Zira Rusya'nın ihtiyaç duyduğu stratejik bir madde olan uranyum kaynakları açısından Kazakistan oldukça zengin bir ülkedir. Londra'daki Uranyum Enstitüsüne göre, Kazakistan dünyada bilinen uranyum kaynaklarının % 25'ine sahiptir.⁶⁷

Baykonur Uzay Üssü

Kazakistan, Türk cumhuriyetleri içerisinde nükleer güce sahip tek ülke olmasının yanı sıra uzay üssüne sahip tek cumhuriyet olma özel-

⁶⁶ Ordudaki subayların etnik durumu: Kazak % 39.9, Rus % 33.8, Ukraynalı % 6.7, Beyaz Rus % 2.1, Diğer % 17.8.

⁶⁷ Umirserik Kasenov, 'Novaya "Bolşaya İgra" v Tsentralnoy Aziyi?', *Tsentralnaya Aziya i Kavkaz*, Sayı. 8, 1997.

liği ile de önem taşımıştır. Bağımsızlığının ilk yıllarında nükleer silâhlarını Rusya'ya devredince Baykonur Uzay Üssü Kazakistan'ın elinde önemli bir kart olarak ön plâna çıkmaya başladı. Ancak Kazakistan bağımsızlığının ilk yıllarında bu devasa teknoloji merkezini elde tutacak ve verimli kullanabilecek ekonomik ve teknolojik imkânlardan oldukça uzaktı. Diğer yandan 1991 yılı rakamları ile değeri yaklaşık 24 milyar Dolar olarak hesaplanan bu uzay üssünün Rusya için paha biçilmez bir değeri bulunmaktaydı. Zira Rusya uzay çalışmalarında önemli ölçüde bu üsse bağılıydı. Bu sebeple de Rusya bütün ikili ilişkilerde Baykonur Uzay Üssü'nün statüsünü ele almış ve bir an önce bu konuyu çözüme kavuşturmak istemiştir.

Bu konu ilk olarak 25 Mayıs 1992'de Moskova'da Yeltsin ile Nazarbayev arasında imzalanan "Dostluk ve İş Birliği Anlaşması" sırasında ek olarak belirtilmiş, ancak ilk kapsamlı anlaşma imzalanmamıştı. 28-30 Mart 1994'de Rusya'ya ilk defa resmî ziyarete giden Nazarbayev'in bu ziyaret sırasında imzaladığı Baykonur Uzay Üssü'nün statüsünü belirleyen anlaşma ile üs 20 yıllığına kiralama usulü ile Rusya Federasyonu'nun kullanımına verilmiştir.⁶⁸ Anlaşmaya göre Rusya'nın uzay üssünün kira bedeli olarak her yıl Kazakistan'a 115 milyon Dolar ödemesi gerekmektedir. Ancak Rusya hiçbir zaman bu bedeli tam olarak Kazakistan'a ödemiştir. Borç konusunda Mayıs 2000'de sürdürülen görüşmeler neticesinde bu borç karşılığında Rusya'nın Kazakistan'a savaş uçağı ve S-300 füzeleri verilmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁹ Bu konudaki son anlaşma 19 Haziran 2000'de Moskova'da iki ülke liderlerinin görüşmesi sırasında imzalanmıştır.

Ekonomik İlişkiler

Rus dış politikasında başlangıçta "etnik temelli ilişkiler" düzleminde sürdürülen Rus-Kazak ilişkileri, Başkan Putin ile keskin bir viraja girmiş ve son dönemde iki ülke ilişkilerinde ana rolü ekonomik ilişkiler almıştır. Zira Rusya yanı başında bulunan ve çok büyük ekonomik potansiyele sahip olan Kazakistan'ı iç karışıklığa götürecek ve kendisi içinde tehlike yaratabilecek "etnik kart"ı oynamak yerine, ekonomik ilişkileri geliştirerek bu zenginliklerinden fayda sağlamayı yeğlemiştir.

Rusya Federasyonu, Kazakistan'ın BDT içindeki en önemli ticaret ortağı durumundadır. Rusya'nın BDT ile yaptığı dış ticareti içerisinde

⁶⁸ Yerlan Aben, 'Kazahstansko-Rossiyskiye Otnoşeniya: Faktori "Za" i "Protiv"', *Tsentralnaya Aziya i Kavkaz*, No. 9, 2000.

⁶⁹ Vitaliy Hlopin, "Sovremeny Kazahstan", SNG Ejegodnik 2001, 13 Nisan 2001; www.eurasia.org/2001/analatica/04_12_127.htm.

Kazakistan, Ukrayna ve Beyaz Rusya'dan sonra üçüncü sıradadır ve toplam BDT dış ticaret rakamlarının % 15.2'si Kazakistan'ın payına düşmektedir. Rusya'nın Kazakistan'la olan ticaret hacmi 2000 yılı itibarıyla toplam 4.2 milyar Dolar tutarında olmuştur. Bu rakam geçen yıla göre % 70.5 daha fazladır. Kazakistan'ın ise BDT ülkeleri ile toplam ticaret hacmi içerisinde Rusya'nın payı % 29.9 gibi oldukça yüksek bir rakamdadır. Rusya, Kazakistan'ın ihracat yaptığı ülkeler içerisinde ikinci sıradadır.⁷⁰ 1998'de Rusya'da ortaya çıkan ekonomik kriz, iki ülke ticarî ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Ancak krizin geçmesi ile ekonomik ilişkilerde canlanma ortaya çıkmış ve Kazakistan'ın Rusya'ya olan ihracatı 2000 yılında % 57 artarak toplam ihracatının % 19.5'i (1.8 milyar Dolar) kadar bir rakama ulaşmıştır.

Kazakistan'ın ithalât yaptığı ülkeler içerisinde Rusya ilk sıradadır. Rusya'dan yapılan ithalât 2000 yılı içerisinde büyük bir artış göstererek (% 82) 2.5 milyar Dolara ulaşmıştır. Bu rakam Kazakistan'ın toplam ithalâtının neredeyse yarısına yakın (% 48.7) bir rakamdır.⁷¹ Rusya ile Kazakistan arasında her geçen gün artan dış ticaret hacmi Rusya lehine bir gelişme göstermektedir. Bağımsızlığın ilk yıllarında Rusya ile olan dış ticaret ilişkilerinde diğer Orta Asya ülkelerine göre en bağımlı konumda olan Kazakistan'ın ithalâtında Rusya'nın payı % 68 oranında olmuştur.⁷²

Rusya'dan Kazakistan'a yapılan ihraç ürünleri içerisinde ham madde ve yarı mamul malların miktarı azalırken hazır mamullerin miktarı artmaktadır ve Rus ihraç mallarının Kazakistan pazarındaki pozisyonu diğer ülke ürünlerine göre giderek sağlamlaşmaktadır. Kazakistan'ın ihracatı içerisinde de Rusya'nın payı 1990'lı yıllarda azımsanmayacak ölçülerdeydi. Bu dönemde Kazakistan ihracatının % 53'ünü Rusya'ya yapmaktaydı. Ancak Kazakistan'ın 1990'dan sonra on yıllık ihracatının genel seyri incelendiğinde bunun Rusya'dan Çin ve diğer ülkelere doğru bir kayma trendi içerisinde olduğu görülmektedir.⁷³ Kazakistan'ın Rusya'ya ihraç ettiği ürünler genelde hammadde ve yarı mamul mallardan oluşmaktadır. Bu ürünler arasında enerji kaynakları, demir metaller ve tahıl ürünleri büyük bir hacmi kapsamaktadır.⁷⁴

⁷⁰ Bulat Husainov, "Ekonomiçeskoe Razvitiye Kazahstana v Usloviyah Globalizatsii", *Çentralnaya Aziya i Kavkaz*, No. 4 (16), 2001.

⁷¹ Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Web Sitesi: <http://www.mid.ru>.

⁷² *Sotsialno-Ekonomiçeskoe Polojenie Respubliki Kazahstan*, Kazakistan İstatistik Ajansı, Almatı, 2000, s. 50.

⁷³ Gulriz, Kazahstan i Ego Vzaimootnoşenie c İslamskoy Respublikoy İnan", *Amu-Derya Dergisi*, S. 8, İlbarar 2001, s. 128.

⁷⁴ EIU (The Economist Intelligence Unit)-Kazakhstan Country Report, Nisan 2001.

Kazakistan'ın 2000 yılı ihracatı toplam 9.139.5 milyar Dolar tutarken, ithalâtı ise 5.052.1 milyar Dolar olmuştur.⁷⁵

BDT ülkeleri içerisinde Rusya'dan sonra yabancı yatırımı en çok çekebilen ülke olan Kazakistan'da yabancı yatırımlar içerisinde Rus yatırımlarının payı da her geçen gün artmaktadır. Zira Kazakistan'da 1999 yılında 325 olan Rus sermayeli şirketlerin sayısı 2000 yılında 396'ya yükselmiştir. Rus-Kazak müşterek şirketler sıralamasında ise ABD, Hollanda, Güney Kore ve İngiltere'nin ardından beşinciliğe yükselmişlerdir. Kazakistan, zengin enerji kaynakları ile sadece Rus yatırımcılarının değil, aynı zamanda yabancı yatırımcıların da büyük ilgisini çekmektedir. 1993-2000 yılları arasında bu ülkeye yapılan yabancı yatırım miktarı 14.7 milyar Dolar olmuştur. Bu rakam bütün BDT ülkelerine yapılan yabancı sermaye yatırımlarının yaklaşık 1/3'ü ve Orta Asya ülkelerine yapılan yatırımların ise % 80'ine karşılık gelmektedir.⁷⁶

Ancak, diğer birçok sektörde olduğu gibi sanayi sektöründe de eski SSCB ülkelerine özellikle de Rusya'ya bağımlılık, tesislerin büyük ölçüde atıl kalmasına neden olmuştur. Bu sebeple Kazakistan, diğer Orta Asya ülkelerine nazaran Rusya ile daha çok ekonomik entegrasyona gitme taraftarı olmuştur. Nazarbayev, Avrasya Ekonomik İş Birliği Örgütü'nün toplantısında yaptığı konuşmada bu iş birliğinin somutlaştırılması gerektiğine işaret etmiş ve Rusya ile Kazakistan'ın diğer BDT ülkelerine örnek teşkil edecek şekilde daha fazla entegrasyona gitmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁷ Başkan Nazarbayev'i, BDT bünyesinde daha fazla entegrasyonun öncülerinden biri kılan Rusya'ya ekonomik olduğu kadar etnik açıdan da bağımlı olması önemli bir faktördür. Zira Rusya, Kazakistan için bu unsurları kullanarak sorunlar çıkarabilecek potansiyele her zaman sahiptir.

Kazakistan bölgede diğer ülkelere göre Rusya'dan olası baskılara daha çok maruz olabilecek konumdadır. Ayrıca Kazak ekonomisi hâlâ birçok konuda Rusya'ya bağımlı hâdedir. Bu sebeple Kazakistan'da birçok kesimde Rusya'ya duyulan güvensizlik sürmektedir.⁷⁸ Kazakistan'ın hem iç dinamikleri ve hem de dış faktörler aslında entegrasyona en yakın ülkelerden birisinin Kazakistan olacağına işaret etmektedir. Ekonomik olduğu kadar sosyo-politik etkenlerle de

⁷⁵ Dünya Bankası Web Sayfası, http://www.worldbank.kz/content/econ_ind_rus.html.

⁷⁶ <http://www.GazetaSNG.ru>, 17 Aralık 2001.

⁷⁷ Agentstvo Kazakh Press, 2 Ocak 2002.

⁷⁸ Richard Sokolsky, Tanya Charlick-Paley, *NATO and Caspian Security: A Mission Too Far?*, Rand 1999, s. 57.

Rusya'ya bir nevi bağımlı olan Kazakistan ve onun lideri Nazarbayev'in entegrasyoncu tutumu bu açıdan bakıldığı zaman anlaşılır sebeplere dayanmaktadır. Zira Nazarbayev'i buna iten nedenlerin en başında Rusya faktörü gelmekte ise de, Kazakistan'ın iç yapısı da bunda önemli bir rol oynamaktadır. Çeşitli dönemlerde Kazakistan'da yapılan kamuoyu yoklamalarında Kazakistan vatandaşlarının (özellikle Slav asıllı olanlar) Rusya-Beyaz Rusya ittifakına Kazakistan'ın da girmesini istemektedirler.⁷⁹ Ancak her ne kadar Nazarbayev, Rusya ile sıkı entegrasyon taraftarı olsa da, kesinlikle ülkenin bağımsızlığına gölge düşürecek türden (Rusya-Beyaz Rusya) entegrasyonlara karşı olduğunu ifade etmektedir. Zaten Kazakistan'daki diğer milliyetçi parti ve hareketlerin (Jeltoksan, Alaş v.b.) bunu hoş görebileceği pek ihtimal dâhilinde değildir. Eğer Kazakistan Rusları ve (Rus) Kozaklar Kazakistan'da yoğun olarak yaşadıkları ülkenin kuzey kısımlarını koparıp Rusya ile birleştirmeye nail olamazlarsa ileride buna alternatif olarak Kazakistan'ın Rusya-Beyaz Rusya ittifakına girmesi için baskı yapmaları beklenebilir. Ama burada Rusya siyasal ve askerî elitinin yaklaşımı belirleyici unsur olacaktır.

1 Şubat 1994'ten itibaren, Orta Asya'nın üç ülkesi Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan kendi aralarında bir gümrük birliğini faaliyete geçirdiler. Ancak Rusya ve Beyaz Rusya da 6 Ocak 1995'te aralarında bir Gümrük Birliği kurmuşlardı. Avrasya'da sadece Slavlardan oluşan bir birliğe karşı olduğunu çeşitli defalar açıklayan Nazarbayev, kurulan Gümrük Birliği'ne Kazakistan'ın da katılmak istediğini bildirince, 20 Ocak 1995'te Moskova'da Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya ve Kazakistan devletleri arasında "Gümrük Birliği'nin Kurulmasına Dair Anlaşma" imzalanmıştır.⁸⁰ Daha sonra bu birliğe Kırgızistan ve Tacikistan da katılmışlardır. Böylece Rusya ile Kazakistan ekonomik entegrasyon için önemli bir aşama sayılan Gümrük Birliği'ni gerçekleştirerek, iki ülke iş birliğinde kurumsal çerçeveyi bir adım daha genişletmiş oldular.

Kazakistan'da güçlü bir ekonomiye ancak bölgesel ekonomik işbirlikleri ile ulaşabileceği düşünülmektedir. Zira Orta Asya ekonomileri ve Rusya'nın Sovyetlerden kalan ekonomik alt yapıları sebebiyle birbirlerine bağımlı olmaları bu ülkelerin yeni bir ekonomik yapı kurmalarının ancak birlikte hareket etmeleri ile mümkün olunacağı düşünülmektedir. Bu sebeple Kazakistan, Rusya Federasyonu, Beyaz

⁷⁹ İ. Savin, "Kazakistan: Vozmojno li Prisoyedineniye k Soyuzu Rossii i Belorussii", www.eurasia.org.ru, 4 Temmuz 2000.

⁸⁰ Eduard Muhamedjanov ve İrina Mejibovskaya, *Kazakistan: Mejdunarodniye Dogovori s Gosudarstvami-Uçastnikami SNG*, Almatı, 1997, ss. 391-393.

ortak iş birliğinin güçlendirilmesi gibi konularda ortak eylem plânına geçilecektir.⁸³

Enerji Alanında İş Birliği ve Boru Hatları

Rusya için Kazakistan'ın anlamı stratejik konumunun ve barındırdığı Rus nüfusunun yanı sıra zengin enerji ve ham madde kaynaklarıyla daha da önem kazanmaktadır. BDT ülkeleri içerisinde petrol rezervleri ve üretim kapasitesi açısından Kazakistan Rusya'dan sonra ikinci sıradadır. Kazakistan'ın 1990'da 25.8 milyon ton olan petrol üretimi 2000 yılında % 36.8'lik bir artış göstererek 35.3 milyon tona ulaşmıştır. Yapılan yatırımlarla bu rakamın hızla artacağı hesaplanmaktadır. İktidara gelmesinden sonra eski Sovyet coğrafyasında enerji ağırlıklı bir dış politika izlemeye başlayan Başkan Putin, böylesine bir enerji devi olan Kazakistan ile ilişkilerini bu çerçevede geliştirmeye başlamıştır. Zira Kazakistan-Rusya enerji iş birliğinde son yıllarda başlayan ciddi düşüşün önlenmesine çalışılmaktadır. Bu çerçevede 2001 yılı içerisinde işleme sokulan Tengiz-Novorosisk hattının önemi ortadadır. Kazakistan'ın 1995'de Rusya ve Ukrayna'nın başını çektiği BDT ülkelere olan petrol satışının miktarı % 44.2'den 1999 yılında % 15.8'e inmiş ancak 2000'de bir miktar artarak % 19'a ulaşmıştır.

Kazakistan'ın tüm petrol ve doğal gaz boru hatlarının dünya pazarlarına son çıkış noktası (Aтираu-Samara hattı) konumundaki ülke Rusya Federasyonu'dur. Bu durum da Rusya'ya Kazakistan'ın ihracat fiyatı, miktarı ve yönü üzerinde kontrol imkânı vermektedir. 1993 yılında Rusya'nın Karadeniz limanı olan Novorosisk'e kadar uzanan 1.500 km uzunluğunda yeni bir petrol boru hattı oluşturmak üzere Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu adında uluslararası bir konsorsiyum kurulmuştur. Bu hat 1.3 milyon varil/gün'lük kapasiteye sahiptir ve hattın 2.3 milyar Dolara mal olacağı hesaplanmıştır.⁸⁴ Hattın inşası için olağanüstü çaba sarfeden Rusya, Ekim 2001'de bu hattı tamamlamış ve 28 Kasım 2001'de hattın resmî açılışını yapmıştır. 30 Haziran 2002'den itibaren Kazakistan'ın Tengiz sahasından Rus Novorosisk limanına Kazak petrolerini pompalamaya başlayacak olan bu hat ile Kazak petroleri Türk Boğazlarına yönelmiş olacaktır. Yaklaşık 2.6 milyar Dolara mal olan boru hattı 30 ayda tamamlanmıştır.⁸⁵ Proje esnasında, Rusya'nın 23.3 Kazakistan'ın ise 8.2 milyar ABD Doları elde

⁸³ "Na Karte Azii-Novoe Soobşestvo", *Kazahstanskaya Pravda*, 29 Aralık 2001.

⁸⁴ Aleksandr Akimov, "Predvaritelniye İtogi Ekonomişçeskogo Razvitiya Kazahstana v 2000 Godu", www.transcaspian.ru, 15 Mart 2001.

⁸⁵ Oleg Çerņişkii, "Rossiya i Kazahstan Uveličivayut Eksport Nefti", *Vremya Novostey Gazetesi*, 16 Ekim 2001.

edeceği tahmin edilmektedir.⁸⁶ Tengiz-Novorossisky hattı hem siyasi ve hem de ekonomik sebeplerle Bakû-Ceyhan'a en büyük rakip konumdadır. Bu hattın açılması Rusya'ya, Türkiye açısından politik üstünlükler kazandırırken ekonomik olarak da Bakû-Ceyhan'ın rantabl olması için gereken Kazak petrolünün yönünü Rusya'ya doğru çevirmiştir.⁸⁷

Hazar'ın Statüsü Çerçevesinde Gelişen İlişkiler

Hazar denizi sahil şeridinin uzun olması sebebiyle yaklaşık % 29.6'lık bir payla en çok alana sahip olan Kazakistan, Temmuz 1994'te Hazar'ın statüsü ile ilgili olarak görüşlerini açıklamıştır. Hazar'ın Birleşmiş Milletler'in 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne tâbi olarak, 12 millik ulusal karasularına sahip olunması gerektiğini, denizin ulusal sektörlere bölünerek münhasır ekonomik bölgelerin belirlenmesini, her kıyıdaş ülkenin ulusal sektörü üzerinde egemenlik haklarını kullanabilmesi gerektiğini belirten bir deklârasyon yayınlayarak kendi pozisyonunu ortaya koymuştur.⁸⁸ Bundan önce 1993'te de ülkesinin görüşlerini açıklayan Kazakistan yönetimi kıyıdaş ülkelere Hazar'ın "ortay hat" prensibine göre "ulusal sektörlere" bölünmesi hususunda bir anlaşma önerisinde bulunmuştu. Ancak kıyıdaş ülkeler arasındaki keskin fikir ayrılıkları sebebiyle Kazakistan'ın bu teklifi pek bir rağbet görmedi. Zira her ülke statü sorununun çözümü konusunda kendi plânını sunmakta ve hiçbirisi diğeri ile ortak paydada buluşamamaktaydı. Ancak zaman içerisinde bölgede meydana gelen ekonomik ve siyasi şartlar kıyıdaş ülkeleri tavizlere zorlamakta ve anlaşma zeminini ortaya çıkaracak şartlar ortaya çıkmaktaydı.

Hazar'a kıyısı bulunan dört eski Sovyet cumhuriyeti ile İran arasında büyük tartışmalara sebep olan Hazar'ın statüsünü belirleme çalışmalarında ilk anlaşma Rusya ve Kazakistan arasında 1998'de yapılmıştır ve son dönem Rusya-Kazakistan ilişkilerinin en önemli halkalarından birisini teşkil etmiştir. Bu anlaşma uzun tartışmaların sonucunda elde edilmişti. Zira Rusya, başlangıçta Hazar'ın beş kıyıdaş ülke arasında bölüştürülmesine şiddetle karşı çıkıyordu. Ancak zaman içerisindeki gelişmeler Rusya tarafında yeni fikirleri ortaya çıkarmış ve

⁸⁶ <http://www.igeme.org.tr/TUR/foyer/ulke/ulke.htm>.

⁸⁷ Hazar boru hattı şirketi (CPC) konsorsiyumuna katılım ve ülkelerin sahip olduğu paylar şu şekildedir: Rusya % 24, Kazakistan % 19, Umman % 7, Chevron Caspian Pipeline Consortium Company % 15, Lukarco % 12.5, Rosneft-Shell Caspian Ventures limited % 7.5, Mobil Caspian Pipeline Company % 7.5, Agip International % 2, BG Overseas Holding Limited % 2, Kazakistan Pipeline Ventures LLC % 1.75 ve Orix Caspian Pipeline LLC % 1.75.

⁸⁸ Vladimir Babak, "Neft Kaspiya v Otnoşeniyah Kazahstana s Rossiiyey", *Aziya i Kavkaz*, Sayı 4, 1994.

Rusya Hazar'ın statüsü konusunda taviz vermek mecburiyetinde kalmıştır.⁸⁹ Zira Kazakistan ve Azerbaycan'ın kendi sektörlerini belirleyerek uluslararası büyük petrol şirketlerini buralara yatırıma celbettğini ve Batı'nın desteğini sağladıklarını gören Rusya, yeni bir strateji belirleyerek bu *de facto* oluşumun dışında kalmamak için girişimlerde bulunmuştur.

Rusya Federasyonu tarafından 23 Ocak 1998'de bir açıklama yapılarak Hazar'ın "ortak su yüzeyi" ve "ulusal sektörler" prensibine göre bölünmesi konusunda fikir birliğine gelindiği açıklanarak, Kazakistan ile bu konuda ortak bir anlaşmanın yapılacağı bildirilmiştir. Ardından Kazakistan 10 Mart 1998'de tek taraflı olarak yayınladığı bir bildiri ile Hazar'ın kendi ulusal "münhasır ekonomik bölge"sini belirleyerek bu bölgeyi deniz gücü ile koruma altına aldığını açıklamıştır.⁹⁰ Bütün bu gelişmelerin ardından Hazar'da su yüzeyinin ortak kullanımı konusunda bazı tavizler alan Rusya, Kazakistan ile "Hazar Denizi'nin kuzey kısmının dibinin kaynaklarının kullanılması amacıyla egemenlik haklarına uyulması" isimli anlaşmayı 6 Temmuz 1998'de imzalamıştır.⁹¹ Rusya Federasyonu'nun fikir değişikliğinde bu ülkenin ulusal sektöründe ("Hvalinskaya" yatağı) çok zengin petrol yataklarının bulunmasının etkisi büyük olmuştur.⁹² Dönemin Rus Dışişleri Bakan Yardımcısı Boris Pastuhov bu politika değişikliğini şu cümlelerle ifade etmiştir: "Realiteyi tanımak gerekmektedir."⁹³

Rusya ile Kazakistan arasında ayrıca 9 Ekim 2000 tarihinde Hazar Denizi'nde iş birliği konusunda bir deklarasyon imzalanmıştır. Bu deklarasyona göre Kazakistan ile Rusya Federasyonu Hazar'ın statüsünün belirlenmesinde "ortay hat" prensibini, deniz dibinin ulusal sektörlere bölünürken, su yüzeyini ortak kullanıma açmayı kabul etmişlerdir. Sınır çizgisinde bulunan yataklar için iki ülke 50/50 prensibini benimsemiştir.⁹⁴ Kazakistan ayrıca Rusya ile imzaladığı anlaşmanın bir benzerini 29 Kasım 2001'de Azerbaycan ile de imzalamıştır.⁹⁵ Böylece Hazar'ın

⁸⁹ Sultan Akimbekov, "Rossiiskaya Politika v Tsentralnoy Azii", *Pro et Contra*, Cilt 5, Sayı 3, Yaz 2000, s. 78.

⁹⁰ A. Reşidoğlu, "Putin Türkmence Danışır", *Ayna Gazetesi*, 6 Temmuz 2001.

⁹¹ Lüdmila Romanova, Yekaterina Tecemnikova, "Putin Otstaivaet Rossiskie İnteresi Na Kaspii", *Nezavisimaya Gazeta*, 10 Ekim 2000; Galina Bazina, <http://www.strana.ru/stories/2001/01/08/978971938/979051693.html>, 09 Ocak 2001; *Delovaya Nedelya*, 24 Nisan 1998.

⁹² Vladimir İlyiç Maksimenko, "Status Kaspiyskogo Morya i Sotrudniçestvo Prikaspiskih Gosudarstv", <http://www.transcaspian.ru>, 19 Eylül 2000.

⁹³ Eldar İsmayılzade, "Gazaxistan Hezerin Dibinin Bölünmesine Razıdır", *Azatlık Gazetesi*, 10 Nisan 1998.

⁹⁴ Sinan Oğan, "Hazar'da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmayan Kaynaklar ve Silâhlanma Yarışı", *Avrasya Dosyası Türkmenistan Özel Sayısı*, Cilt 7, Sayı 2, s.164.

⁹⁵ Ulbolsın Kojantaeva, "Sever Podelili, Yug Ostalsya", *Delovaya Nedelya*, 10 Aralık 2001.

kuzey kesiminde Rusya Federasyonu, Kazakistan ve Azerbaycan arasında anlaşma sağlanmıştır.

Her ne kadar Kuzey Hazar'ın bu iki kıyı devleti arasında bir anlaşma imzalanmışsa da kuzey bölgesinde üç adet saha üzerinde (Hvalinskaya, Severnaya ve Tsentralnoya)⁹⁶ Rus Lukoil şirketinin yürüttüğü faaliyetler sebebiyle Kazakistan tarafından sürekli olarak Rusya'ya itiraz notası verilmektedir. İçerisinde barındırdığı önemli miktardaki Rus asıllı nüfus sebebiyle Rusya'yı direkt karşısına alamayan Kazakistan'ın pozisyonu Türkmenistan ve Azerbaycan'inkinden daha hassastır.⁹⁷ Bu sebeple de Kazakistan öncelikli olarak Rusya ile anlaşmayı yeğlemekte ve anlaşmazlık konularında fazla radikal bir tutum sergileyememektedir.

Yakın Çevre Stratejisi

Rusya, Orta Asya politikasında 1993'e kadar Batı yanlısı politika izlemeye çalışırken, 1993 sonrasında yakın çevre politikasını ilân ederek eski Sovyet topraklarını "arka bahçesi" kabul ettiğini, ve bu ülkelere Rusya'nın müdahale etmesinin onun meşru hakkı olduğunu ileri sürmüştür.⁹⁸ Rusya Federasyonu Yakın Çevre Stratejisi (*Near Abroad*) Rusya dışında kalan eski Sovyet Cumhuriyetlerini ihtiva etmekte ve Rusya'nın tarihi, etnik, ekonomik, askeri ve stratejik bağlar nedeniyle bu bölgeler üzerinde ayrıcalıklı bir etkiye sahip olması gerektiğini savunmaktaydı. Rusya bu stratejiyi yakın çevresi üzerinde uygularken bu politika içerisinde başat roller vereceği ülkeleri de ayrıca belirlemekteydi.⁹⁹ Bu strateji çerçevesinde bakıldığında Kazakistan, topraklarında barındırdığı etnik Rus nüfusu, Rusya ile olan kara sınırı ve zengin kaynaklara sahip geniş coğrafyası ile Rusya'nın Yakın Çevre Stratejisi içerisinde en önemli algılama sahalarından birisidir.

Yine Rusya Federasyonu "Yakın Çevre Stratejisi"ni uygulama dinamikleri açısından eski Sovyet cumhuriyetleri içerisinde bulunan Rus ve Slav etnik nüfusunun Rusya ile daha sıkı bağlar kurması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Zira bu strateji içerisinde buldukları ülkeler içerisindeki Rus etnik nüfusu, Rus dış politikasının aktif öğeleri arasında yer alacak ve Rusya ile ikili ilişkilerde belirleyici unsurlardan birisi olacaktır. Konu bu çerçevede değerlendirildiği vakit Orta Asya'da

⁹⁶ Cenk PALA, "Boru Hattı Oyununda Bitmeyen Oyun: Hazar'ın Hukukî Statüsü", *PetroGas Dergisi*, Mayıs-Haziran 2001, Sayı 23.

⁹⁷ Gülnar Nugman, "Hazar Denizi'nin Hukukî Statüsü", *Avrasya Etüdüleri Dergisi*, Sayı 13, İlkbahar 1998, s. 87.

⁹⁸ Aydın Yalçın, "Tarih Perspektifinden Orta Asya'nın Geleceği", *Avrasya Etüdüleri Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, s.33.

⁹⁹ "Near Abroad" politikası ile ilgili daha fazla açıklama için bakınız İdris Bal, *Turkey's Relations with the West and the Turkic Republics*, Aldershot, Ashgate Publishing Limited, 2000, ss.121-125.

en çok Rus nüfusunu barındıran Kazakistan'ın durumu özel bir önem kazanmaktadır. Ayrıca Kazakistan'ın Rusya için başka önemli anlamları da bulunmaktadır. Kazakistan, Rusya için "Avrasyacılık" akımının önemli bir destek noktası konumundadır ve bu ülke entegrasyon çabalarına aktif bir şekilde destek vermekte, aynı zamanda diğer ülkelere de bu konuda örnek teşkil etmektedir.

Kazakistan'ın Rusya ile uzunca bir kara sınırına sahip olması, Rusya'nın güvenlik endişelerini de bu ülke üzerine yüklemektedir. Zira zayıf ve kargaşalı bir Kazakistan Orta Asya kaynaklı radikal İslâmî akımların Rusya Federasyonu içlerine sızmasına olanak sağlayacaktır. Federasyon içerisinde yer alan yaklaşık 20 milyon Müslüman Türk azınlığı etkileyerek Rusya için ciddi bir tehdidin oluşmasına sebep olabilecektir. Hele Çeçenistan gibi yıllardır çözüme kavuşturulamayan bir Müslüman ülke örneğinin göz önünde olması, Rus siyasi elitini bu konuda ciddi olarak düşünmeye sevk etmektedir.

Kazakistan nüfusunun yarıya yakınının diğer etnik kimliği ve dini inanca sahip olan unsurlardan oluşması ve ulusal bilinç olarak Kazak halkının kendisini Avrupa'ya daha yakın hissetmesi bu ülkenin Müslüman nüfusunun bölgede genelde varolan radikal İslâmî akımlara karşı diğer Orta Asya ülkelerine göre daha kapalı kalmasına sebep olmuştur. Kazak Müslümanları arasında daha ılıman bir tarzda yaşanan İslâm bu yönüyle de en azından bir geçiş noktası olarak Rusya'ya tehdit oluşturmaktan uzaktır. Diğer yandan Kazakistan, barındırdığı Rus ve diğer Slav etnik nüfus sebebiyle Orta Asya cumhuriyetleri içerisinde Ortodoks (Provaslav) inanış ve kiliselerinin en etkin ve yaygın olduğu Müslüman ülke özelliğini de taşımaktadır.¹⁰⁰

Kazakistan: "Avrasya'nın Kalbi"

Sovyet sınıflandırılmasına göre aslında bir Orta Asya ülkesi sayılmayan ve "Srednaya Aziya- Middle Asia" tanımlaması ile Orta Asya dışında bırakılan Kazakistan, ancak 1993'ten itibaren "Tsentralnaya Aziya-Central Asia" tanımlamasının literatürde tercih edilmesiyle bir Orta Asya ülkesi olarak anılmaya başlanmıştır. Bu ülke aslında tarih sahnesine çıktığı ilk yıllardan itibaren uluslararası güçlerin dikkatini her zaman üzerinde hissetmiştir. Tarih boyunca bölgedeki anahtar rolüne değinilen Kazakistan için Sovyetlerin dağılması ve bağımsızlığını kazanmasıyla beraber Rusya, Çin¹⁰¹ ve Orta Asya arasındaki mevcut jeopoli-

¹⁰⁰ Kuanış Sultanov, *Reformı h Kazaxctane i Kitae*, Astana, Elorda Yayınevi, 2000, s. 56.

¹⁰¹ Kazakistan'ın Rusya'dan sonra ilişkilerinde en çok çekindiği ve dikkat ettiği ülke 1.700 km uzunluğunda bir sınıra sahip olduğu Çin'dir. Zira Kazakistan, Rusya ile Çin arasında bölgede bir tampon/terazi rolünde bulunurken diğer yandan da bu ülkeye başlayan "Çinli göçü", ve Doğu Türkistan Türkleri'nin yaşadığı Uygur bölgesi sebebiyle iki ülke ilişkileri hasas bir konumdadır.

tik konumu ve zengin doğal kaynakları sebebiyle “Avrasya’nın Kalbi” tanımlamaları yapılmıştır.

Ülkemiz literatürüne Deli Petro olarak geçen ancak Rusya tarihinde oynadığı eşsiz rol sebebiyle halkından “Pyotr Velikiy” yani Büyük Petro ünvanını alan Rus Çarı bugünkü Kazakistan’ı, “bütün Asya ülke ve topraklarının kapısı ve anahtarı” olarak nitelendirmiştir.¹⁰²

Rusya’nın Orta Asya politikası içerisinde Kazakistan’ın özel bir önemi bulunmaktadır. Yüzölçümü açısından dünyanın dokuzuncu, eski Sovyetler Birliği’nin ikinci ve Orta Asya’nın ise en büyük ülkesi olan Kazakistan’ın Rusya ile 6.740 km uzunluğunda kara sınırı bulunmaktadır. Bu durum doğal olarak Rusya ile Kazakistan arasında çeşitli sınır ihtilâflarını da olası kılmaktadır. Bu konuda son üç yıl içerisinde sürdürülen ondan fazla görüşmenin neticesinde 18-23 Aralık 2001’de Peropavlovsk şehrinde yapılan anlaşma ile toplam sınırın ancak 4.500 km’lik bir bölümü üzerinde mutabakata varılabilmektedir.¹⁰³ Zira 1925’ten itibaren SSCB yöneticilerinin fermanları ile Rusya-Kazakistan arasında çeşitli defalar sınır değişiklikleri yapılmıştır.¹⁰⁴ Bugün hükümetler nezdinde her iki taraftan da ciddi manada bir sınır değiştirme talebi bulunmamakla beraber ileriki dönemlerde değişebilecek politik ve sosyal şartlar her iki komşu ülkeyi de yeni sınır taleplerine götürebilir.

Orta Asya cumhuriyetlerinin dış sınırları 9 Ekim 1992’de imzalanan Bışkek Anlaşması ile “Birliğin” ortak sınırları olarak değerlendirilmiştir. Bu anlaşmaya imza atan Kazakistan, Ermenistan, Beyaz Rusya, Rusya, Tacikistan, ve Özbekistan için siyasi ve hukuki önem taşımaktadır. Orta Asya ülkeleri içerisinde Rusya ile karasal sınıra sahip tek ülke olan Kazakistan, Orta Asya’nın genç devletleri için Rusya’dan gelebilecek baskılara karşı doğal bir “kalkan” işlevi görmektedir. Bu durum Rusya-Kazakistan ilişkilerinde ikincinin önemini artırırken aynı zamanda bu ülkeyi Rusya gibi baskı imkânları büyük bir ülke ile komşuluğun dezavantajlarını da içerisinde bulundurmaktadır.

Kazakistan’ın jeostratejik konumu Rusya’nın güney ve doğuya açılması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda Rusya’daki siyasi ve entelektüel çevrelerce Kazakistan’ın Uralsk, Kostanay,

¹⁰² V. Maksimenko, “Tsentrlnaya Aziya i Kavkaz: Osnovaniye Geopolitičeskogo Yedinstva”, *Tsentrlnaya Aziya i Kavkaz*, Sayı 9, 2000.

¹⁰³ http://www.mfa.kz/mfa/index.php3?numberPage=0&lang=rus&parent_id=1001303081#1009267318; Caspian News Agency, 25 Aralık 2001.

¹⁰⁴ Ağustos 1920’de ise Rusya toprakları içerisinde bulunan Orenburg ve Batı Sibirya vilâyetlerinde Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak kurulan Kazakistan, 1925’te “Kazakistan SSC” adını aldıktan sonra Kızıl-Orda başkent yapıldı ve Orenburg şehri Rusya’ya verildi. 6 Aralık 1965’de ise Sovyet Yüksek Prezidyumu’nun aldığı bir karar ile Kostanay bölgesinin bir kısmı Rusya Federasyonu’na bırakıldı.

11 Eylül Sonrası

11 Eylül terörist saldırılarından sonra Afganistan'a yapılan askerî müdahale, "uluslararası terörizmle mücadele" boyutlarını aşarak uluslararası yeniden yapılanma sürecine dönüşmüştür. Öyle denebilir ki, Afganistan sorunu Rusya'nın dış politika ve güvenlik doktrinlerinde geleneksel çizginin sınırlarını oldukça zorlayacak niteliklere yol açmıştır.¹⁰⁷ Artık uluslararası arenadan çekilerek, bölgesel ve/fakat etkin bir güç olmak isteyen Rusya, ABD ile yakınlaşmak ve genelde Batı dünyası ile bütünleşme politikaları takip etmeye başlamıştır.

ABD'nin Afganistan'a yönelik bir harekâta girişeceğinin anlaşılmasının ardından Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinden ABD'ye çeşitli şekillerde destek verileceği mesajları gelmeye başlamıştır. Bu ülkeler içerisinde Gürcistan ve Özbekistan daha da ileri giderek ABD'ye kendi topraklarında gerekli üsleri verebileceklerini ifade etmişlerdir.¹⁰⁸ Saldırılarından sonra "pro-Amerikan" tavırlar sergileyen eski Sovyet cumhuriyetleri ülkeleri arasına katılan Kazakistan da ABD'ye destek verebileceğini bildiren ilk ülkeler arasında yer almıştır. Saldırıların hemen ardından Nazarbayev'in yaptığı açıklamada Kazakistan hava sahasının ve askerî üslerin ABD'ye açılacağı bildirilmiş ve Almatı'daki ABD Büyükelçiliğini ziyaret ederek Amerikan halkına üzüntülerini iletmiştir.¹⁰⁹ BDT ülkelerinin bu yaklaşımı Rusya'da bir tepkiye ve telâşa yol açmıştır. Başkan Putin, Rusya Federasyonu Güvenlik Konseyi Başkanı Vladimir Ruşaylo'yu diğer Orta Asya ülkeleri ile beraber Nazarbayev ile de görüşmesi için bölgeye göndermiştir. Astana'dan başlayan bu görüşmelerin ardından Kazakistan daha temkinli davranmaya özen göstermiştir. Ancak olayların gelişmesine paralel olarak Moskova'nın ABD ile yakınlaşma politikaları neticesinde Orta Asya'da çatışan çıkarların yerini örtüşen çıkarlara bırakması diğer Orta Asya ülkeleri gibi Kazakistan'ın da ABD ve Batı ile ilişkilerindeki "Rusya pürüzünü" ortadan kaldırmıştır.

11 Eylül sonrası Orta Asya'nın uluslararası rekabete açılması, uluslararası arenanın diğer aktörlerinin de bölgeye yönelik politikalar oluşturması ve Rusya'nın bölgedeki mutlak üstünlüğünün kırılmasından sonra diğer Orta Asya ülkeleri gibi Kazakistan da ABD ile ikili ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Bunun somut örneği 11 Aralık'ta Kazakistan'a gelen Colin Powell'in Nazarbayev'i ABD'ye daveti

¹⁰⁷ Sinan Oğan, "Rusya'nın İkinci Afganistan Çıkması", *Stratejik Analiz*, Sayı 19, Kasım 2001, s. 54.

¹⁰⁸ D. V. Kuznecevskiy, "SNG Pered Ugrozoy Agonii Talibana", <http://www.e-journal.ru/besop-st6-18.html>, 3 Ekim 2001.

¹⁰⁹ "Operatsiya 'Vozmezdie' Reaksiya CNG", www.GazetaSNG.ru, 29 Eylül 2001.

ile görülmüştür. 21 Aralık 2001’de ABD’ye giden Nazarbayev, ABD Devlet Başkanı George Bush, Hükümet ve Kongre üyeleri ile Afganistan operasyonu ve ekonomik konuları görüşmüştür. Son on yıl içerisinde ABD tarafından BDT ülkelerine yapılan 40 milyar Dolarlık yatırımın 13 milyar Dolarlık kısmı başta enerji sektörü olmak üzere Kazakistan ekonomisine yatırılmıştır. Diğer yandan ABD’nin Kazakistan’a güvenlik yardımları da olmuştur. 1992-2000 yılları arasında Orta Asya’ya yaptığı “Güvenlik Yardımları” içerisinde Kazakistan, toplam 258.34 milyon dolar ile en çok yardım alan ülke olmuştur.¹¹⁰ ABD ile Kazakistan arasında zaten varolan iyi ilişkilerin bundan sonra siyasi ve askerî alanlara da taşınması beklenmektedir.¹¹¹

Sonuç: Orta Asya’da Yeni Dönem “Fillerle Dans”

İçerisinde barındırdığı etnik Rus nüfusu, Rusya ile olan kara sınırı ve zengin kaynaklara sahip geniş coğrafyası ile Rusya’nın Yakın Çevre stratejisi içerisinde belki de en önemli konumda olan Kazakistan, geçtiğimiz on yıl içerisinde Rusya ile ilişkilerinde her zaman dikkatli olmuş ve Rusya ile iyi geçinmenin yollarını aramıştır. Bunu Nazarbayev’in şu sözlerinde görmek mümkündür: "Kazakistan hiçbir zaman, hiçbir yerde Rusya’ya ihanet etmedi, Rusya hakkında olumsuz bir ifade kullanmadı. Uluslararası politikada da, BDT içerisinde de gerçek müttefik gibi Rusya’yı her zaman desteklemiştir. Bu açıdan Rusya’ya karşı da söyleyeceklerim yok. Kazakistan’ın şimdi de, ileride de Rusya’nın dostluğuna ihtiyacı vardır. Rusya ve Kazakistan ekonomileri birbirinin içine en fazla entegre olmuş ekonomilerdir. Tarihin kendisi, doğanın kendisi stratejik partner olmamızı belirlemektedir. Bir zamanlar halklarımızın bir arada yaşadıklarını unutmamalıyız. Bence, Rusya da bundan sonra Kazakistan’ın yakın komşu ve müttefik olmaya devam etmesi gerektiğini hesaba katacaktır."¹¹²

Nazarbayev’in bu sözleri, Rusya-Kazakistan ilişkilerinin geçtiğimiz on yılını değerlendirmek için yeterli ve anlamlıdır. Ancak, Rusya-Kazakistan ilişkilerinin geleceği için bu sözlerin hikmetinin ne kadar geçerli olacağı hususunda ciddi şüpheler bulunmaktadır. Zira Orta Asya’da artık yeni ve büyük bir güç daha bulunmaktadır. Orta Asya’nın hamiliğine soyunan yeni güç ABD, Özbekistan ve Kırgızistan ile ilişkilerinin askerî boyutunu ön plâna çıkarırken Kazakistan ile ilişkilerini “şimdilik” sadece ekonomik boyutla sınırlandırmaktadır.

¹¹⁰ Central Asia’s Security, CRS Report, 3 Ağustos 2001.

¹¹¹ “Kazakistan-SŞA: Stratejiçeskie Partneri” <http://www.kia-kazinform.kz/daidjest.html>, 24 Aralık 2001.

¹¹² Bolat Sultanov, “Etañ Razvitiya Vneşney Politiki Respubliki Kazahstan”, <http://www.ca-c.org/journal/rus06-2001/16.sulprimru.shtml> Sayı (18) 2001.

11 Eylül'den sonra ABD'nin Orta Asya'ya girmesiyle bu bölgede Orta Asya Cumhuriyetleri ve Kazakistan bir yandan Rusya'yı kızdırmamaya uğraşırken diğer yandan da ABD ile ilişkilerini mümkün olan seviyede geliştirmeye çalışmaktadırlar. Orta Asya Cumhuriyetleri bölgedeki iki büyük aktör ile yürüttükleri "*fillerle dans*"tan şimdilik kazançlı çıksalar da, bu ülkelerin uluslararası arenada söz sahibi devletler olmadıkları ve bu durumun ne kadar daha süreceğinin Rusya ve ABD'nin karşılıklı pazarlık durumlarına bağlı olacağını unutmamaları gerekmektedir.